

לומדים יהדות כל היום בכל מקום בעולם

מערכי שיעור 2016 – תיאור יחידות הלימוד

"תורה ירוקה"

חיים בעולם המודרני באופן מאוזן עם הטבע הוא אתגר לא פשוט, אך היהדות מציעה מגוון פתרונות שעשויים להפתיע אותנו. מה המשמעות של השילוב בין יהדות לאיכות הסביבה? (היחידה כוללת צפייה בסרטון ELI)

רפואה או טבע?

יחידה זו בוחנת את המתח במקורות היהודיים בין הקב"ה כבורא ומרפא לבין הרפואה האנושית. האם "לא טבעי" להתערב בטבע ולערוך בו שינויים?

עת לטעת

הנטיעה והזריעה הם ליבם של החקלאות והגינות. הנטיעה היא גם מטאפורה בסיסית לתכנון והשקעה לטווח רחוק. נבחן את משמעות הנטיעה בחיים היהודיים.

שליט, שר, משרת: יחסה של האנושות לטבע

האם העולם נברא עבורנו? האם אנחנו שליטים על עולם החי והצומח, או שתפקידנו לשמור עליהם כשרים שמייצגים את המלך? נשקול את מערכת היחסים בין בני האדם והטבע תוך קריאה זהירה בסיפור הבריאה.

שמיטה: מחזור של מנוחה, שחרור, ובעלות

השמיטה היא שנה של מנוחה ושחרור עבור האדמה. גם היום אפשר להעניק לשמיטה משמעות כסימן מעגלי של התחדשות אישית, ותזכורת בנוגע לאחריות שלנו כלפי אחרים וכלפי העולם שלנו.

את הגשם תן רק בעתו

התפילה היהודית לגשם מבקשת שהגשמים שירדו יהיו לברכה ולא לקללה. הגשם יכול להיות ברכה, אך גם יכול להוביל להרס ואסון. נבחן את הקשר המורכב של בני האדם עם הגשם, ונראה כיצד יכולים מקורות יהודיים לסייע לנו להתחבר אל הגשם והסביבה.

למשתתפים מבתי ספר יסודיים וחטיבת ביניים

כוחה של נטיעה: הערכת הזרע והשתיל

זריעה ונטיעה מסמלים התחלות חדשות, בדומה לבריאת העולם, או לכניסה של עם לתוך ארצו, או ללידת תינוק. נבחן את ההשפעה שלנו על עתיד העולם דרך הדימוי של זריעה ונטיעה.

ואהבת את העץ (לגיל יסודי)

חשוב לדאוג לעצים, על ידי נטיעת עצים חדשים ודאגה לקיימים. מה אפשר ללמוד מן העצים? נבחן סיפורים ממקורות יהודיים שילמדו אותנו כיצד לאהוב עצים.

"תורה ירוקה"

סרטון ELI Talk של הרב לורנס טרוסטר, בעיבודם של דני דרכסלר וקרן ספונדר

➤ הערה למנחה: זוהי יחידה באורך 75 דקות, או 60 דקות ללא צפייה בסרטון

הקדמה (3 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

הרב לורנס טרוסטר משמש כרב ב"קשר ישראל" בווסטצ'סטר, פנסילבניה, וכרב בפורום לשיח אקולוגי במכללת איונה. יחידה זו תעסוק ב"תורה ירוקה" כפי שמכנה אותה הרב טרוסטר – מהלך לעידוד דאגה לאיכות הסביבה ביהדות.

נתחיל בהקרנת סרטון ELI של [הרב טרוסטר](#), ונדון ברעיונות שעולים ממנו תוך כדי עיון בטקסטים יהודיים שעוסקים בסוגיה זו.

ELI TALKS הם הרצאות קצרות (12 דקות) על רעיונות יהודיים מעוררי השראה. הסרטונים בוחנים רעיונות מרכזיים בטקסטים יהודיים, דת, וזהות יהודית, מתוך ניסיונם האישי של המרצים, בהקשר לעבודתם, ולטקסטים יהודיים וכלליים. ההתלהבות המיוחדת של כל מרצה מובילה לשיחות מרגשות ומעוררות השראה, שמלמדות את הצופים דבר חדש שלעיתים מנוגד לאינטואיציה. לצפייה בשיחות נוספות: www.elitalks.org.

חלק א: סרטון ELI – "תורה ירוקה" (22 דקות)

בזמן שאתם צופים בסרטון, חישבו על השאלות הבאות:

1. אילו רעיונות בסרטון מעוררים בך השראה? מדוע?

2. אילו מושגים אתגרו או הפתיעו אותך? מדוע?

➤ **הקרינו את הסרטון (16 דקות)**

➤ **בקשו מהמשתתפים לשתף את תגובותיהם לשאלות למעלה (6 דקות)**

חלק ב: ידע מחקרי ותובנה רוחנית (20 דקות)

הרב טרוסטר טוען שהוא הבין כי "כמה מן החוויות הרוחניות המשמעותיות ביותר שאני חוויתי אירעו בטבע". הוא מזכיר חוויה של שיט סירות קאנו במחנה קיץ, שממשיך לעורר בו השראה.

נבחן רעיון זה בקריאה של אחד הטקסטים היפים ביותר שנכתבו על הטבע: תהלים קד. בקריאת המזמור, דמיינו לעצמכם את הסצנות המתוארות, ונסו להיזכר בחוויות שחוויתם בטבע.

➤ **קראו את מקור 1 בקול.**

מקור 1: תהלים קד, א-כד

א בְּרַכֵּי נַפְשִׁי, אֵת ה':

ה' אֱלֹהֵי, גְדֹלַת מְאֹד; הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׁתָּ.

ב עֲטָה אֹר, כְּשִׁלְמָה; נוֹטָה שָׁמַיִם, כִּירִיעָה.

ג הַמִּקְרָה בַמַּיִם, עֲלִיזוֹתָיו:

הַשֵּׁם עֲבִים רְכוּבוֹ; הַמְהִלָּה, עַל כְּנָפֵי רוּחַ.

ד עֲשֵׂה מִלְאָכָיו רוּחוֹת; מְשַׁרְתָּיו, אֲשֶׁר לַהֲט.

ה יֶסֶד אֶרֶץ, עַל מְכוּנֶיהָ; בַּל תִּמְוֹט, עוֹלָם וָעֶד.

ו תְּהוֹם, כְּלָבוּשׁ כְּסִיתוֹ; עַל הַרִים, יַעֲמְדוּ מַיִם.

ז מִן גְּעֻרְתָּהּ יְנוֹסִין; מִן קוֹל רַעְמָהּ, יִחַפְּזוּן.

ח יַעֲלוּ הַרִים, יִרְדּוּ בְקַעוֹת אֵל מְקוֹם, זֶה יִסְדֹּף לָהֶם.

ט גְּבוּל שִׁמְתָהּ, בַּל יַעֲבְרוּן; בַּל יִשְׁבוּן, לְכִסּוֹת הָאָרֶץ.

י הַמְשַׁלַּח מַעֲיָנִים, בְּנֹחֲלִים; בֵּין הַרִים, יִהְלִכּוּן.

יא יִשְׁקוּ, כָּל חַיֵּיתוֹ שָׂדֵי; יִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים צְמָאִם.

יב עֲלִיהֶם, עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוּן; מִבֵּין עֲפָאִים, יִתְנוּ קוֹל.

יג מִשְׁקָה הַרִים, מֵעֲלִיזוֹתָיו; מִפְּרֵי מַעֲשֵׂיהָ, תִּשְׁבַּע הָאָרֶץ.

יד מִצְמִיחַ חֲצִיר, לְבִהְמָה, וְעֵשֶׂב, לְעַבְדַּת הָאָדָם;

לְהוֹצִיא לָחֶם, מִן הָאָרֶץ.

טו וַיִּין, יִשְׁמַח לִבֵּב אָנוּשׁ לְהִצְהִיל פָּנִים מִשְׁמֹן;

וְלֶחֶם, לִבֵּב אָנוּשׁ יִסְעֵד.

טז יִשְׁבְּעוּ, עֲצֵי ה' אֶרְצֵי לְבָנוֹן, אֲשֶׁר נָטַע.

יז אֲשֶׁר שָׁם, צִפְרִים יִקְנֶנוּ; חֲסִידָה, בְּרוֹשִׁים בֵּיתָה.

יח הָרִים הַגְּבוּהִים, לַיַּעֲלִים; סְלַעִים, מַחֲסֵה לְשַׁפְּנִים.

יט עֲשֵׂה יָרֵחַ, לְמוֹעֲדִים; שֶׁמֶשׁ, יַדַּע מְבוֹאוֹ.

כ תִּשֶׁת חֹשֶׁךְ, וַיְהִי לַיְלָה בּוֹ תִרְמַשׁ, כָּל חַיְתוֹ יַעַר.

כא הַכְּפִירִים, שֶׁאֲגִים לְטָרֶף; וְלִבְקֶשׁ מֵאֶל־ל, אֲכָלֵם.

כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ, יֵאֲסֹפוּן; וְאֵל מְעוֹנֹתֵם, יִרְבְּצוּן.

כג יֵצֵא אָדָם לְפַעֲלוֹ; וְלַעֲבֹדְתוֹ עַד־י עָרֵב.

כד מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ, ה' פְּלֵם, בְּחִכְמָה עֲשִׂיתָ;

מִלֵּאָה הָאָרֶץ, קִנְיֶנְךָ.

➤ **שאלות מנחות:**

1. האם חוויתם חוויות בטבע, במחנה קיץ או במסגרת אחרת, שממשיכות ללוות אתכם ולעורר בכם השראה? תארו חוויה כזו.

➤ **בקשו מהמשתתפים לכתוב לעצמם סיכום של המזמור. לאחר מכן, קראו איתם את הסיכום של הרב שטינזלץ במקור 2.**

בפירושו של הרב שטינזלץ על המזמור הוא מציע את הסיכום הבא. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

➤ **קראו את מקור 2 בקול:**

הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, פירוש לתהלים

המנון על הבריאה. שירה גדולה על העולם כולו, על הדברים הגדולים והקטנים שבו: על השמים והארץ והים, על דרכי החיים של כל היצורים כולם ועל המחזור הגדול של החיים, הכולל בתוכו את המוות והתחייה.

רבי משה בן מיימון, המכונה הרמב"ם, חי בספרד ומצרים במאה ה-12. הרמב"ם היה רופא והוגה דעות, וכתביו הם בעלי השפעה מכרעת על היהדות. הרמב"ם חש שחקירה של הטבע היא תנאי מקדים לחיי רוח. במקור 3, הרמב"ם מתייחס לשני מזמורי תהלים נוספים על מנת להדגים זאת.

מקור 3: רמב"ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות יסודי התורה פרק ב, הלכה ב

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לא-לקים לא-ל חי". וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו."

➤ שאלות מנחות:

1. כיצד המושג של התבוננות בעולם הטבע מוביל למערכת יחסים שמגוננת על הטבע והמדע, במקום ניצול לא ראוי של הטבע והמדע?
2. הרמב"ם מאמין שהתבוננות בטבע מובילה לאהבת ה' ויראתו. חשבו על החוויה שתיארתם. מה עורר בכם השראה באותה החוויה?

לדעת הרמב"ם, התבוננות בטבע מעוררת בנו אהבה ויראה, ומעוררת השראה ליראת ה' וענווה, שמובילים להכרה במקום הראוי לאדם בעולם.

חלק ג: חשיבה לטווח רחוק (10 דקות)

האופן שבו אנחנו מתנהלים מול הטבע כיום ישפיע בהכרח על הדורות הבאים. הרב טרוסטר מתאר קיימות כרעיון מוסרי, "עלינו להתייחס לצרכים של הדור הנוכחי בלי לסכן את הצרכים של הדור הבא".

בתלמוד מובא סיפור על חוני המעגל, חכם מן המאה הראשונה לפני הספירה.

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב, עם פירושו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יֹמָא חַד הוּוּ אַזל בְּאוּרְחָא, חֲזִייה לְהוּוּ
גְבֵרָא דְהוּוּ נָטַע חֲרוּבָא. אָמַר לִיה: הָאֵי
עַד כְּמָה שְׁנֵין טַעִין? אָמַר לִיה: עַד שְׁבַעִין
שְׁנֵין. אָמַר לִיה: פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחִיית שְׁבַעִין
שְׁנֵין? אָמַר לִיה: הָאֵי גְבֵרָא עֲלָמָא בְּחֲרוּבָא
אֲשַׁכְחִיתִיה. כִּי הֵיכִי דִשְׁתְּלִי לִי אַבְהָתִי,
שְׁתְּלִי נָמִי לְבְרָאִי.

תרגום ופירושו: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להוה גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

➤ שאלות מנחות:

1. חישובו על האיש שנטע עץ חרובים. האם לכך מתכוון הרב טרוסטר באמירתו, "עלינו להתייחס לצרכים של הדור הנוכחי בלי לסכן את הצרכים של הדור הבא"? מדוע, או מדוע לא? האם יש קיום בדאגה רק לעתיד ולא להווה?
2. האיש שנטע את החרוב מסביר שאנו מעצבים את העולם אותו אנחנו עתידים להוריש לילדינו. חשבו: מה אתם "שותלים" עכשיו למען הדורות הבאים? כיצד אתם מכוונים את מעשיכם לטובת הדורות הבאים?

עתידם של הדורות הבאים תלוי בהתנהגויות שלנו היום. אך אין צורך להביט לעתיד על מנת לראות שלכלל האנושות יש ערבות הדדית לעתידה.

חלק ד: ערבות הדדית - כל הדברים מחוברים (10 דקות)

הרב טרוסטר מדגים שכל הדברים מחוברים. זוהי לא רק עובדה מדעית או הגות רוחנית; הרב טרוסטר מאמין שזהו רעיון מוסרי. הדברים שאנחנו קונים, האופן שבו הם נוצרים, האופן שבו נוהגים בפועלים שיוצרים אותם, והתהליך כולו, משפיעים על הסביבה המוסרית שבה אנו חיים ופועלים.

רעיון הערבות ההדדית מודגם בכמה מן הטקסטים היפים ביותר של המסורת היהודית, הלוא הם מזמורי תהלים שנקראים בפי חז"ל "סדר בראשית".

➤ **שאלות מנחות:**

1. אם נשוב למזמור שפתח את הדיון, איזו תמונה במזמור מעוררת בך תחושה של ערבות?

מקור 5 לקוח מתוך מדרש רבה ויקרא, מדרש שמתאר את החשיבות המוסרית של החיבור לעולם שמסביבנו.

מקור 5: מדרש רבה, מהדורת מרגוליות, ויקרא ד, ו

תני ר' שמעון בן יוחי: משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה ונטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: למה את עושה כן? אמר להן מה איכפת לכם? לא תחתי אני קודח?! אמרו לו: מפני שאתה מיציף עלינו את הספינה.

➤ **שאלות מנחות:**

1. האם הספינה במדרש היא אנלוגיה (משל) נכונה למצבים בעולם האמיתי? נמקו את תשובתכם.

2. האם ראיתם פעם מישהו שנהג כמו האיש בספינה שחתר מתחת לספינה? תארו את המצב ואת תגובתך או את תגובת הקהילה.

סיכום (10 דקות)

אנו חיים ופועלים בעולם שנוצר על ידי הא-ל, עולם שבו גורלם של כל היצורים החיים תלוי אלו באלו; כולנו נמצאים באותה הסירה. כיצד נוכל להשלים עם מידת האחריות שלנו בעולם?

הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ מציע שנדמה את עצמנו לשותפיו של הקב"ה. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "עיניים לארץ, לב לשמים", 17/09/14

בתלמוד (יבמות קה, ב) מובא דיון, האם יש לכוון את התפילה לארץ או לשמים... מסקנת התלמוד היא שעלינו לכוון את עינינו לארץ, אך את ליבנו לאבינו שבשמים. עינינו מתמקדות בארץ, כך שנוכל לראות ולהתמודד עם הבעיות והכאב שבעולם. עם זאת, באותו זמן, אנחנו מפנים ליבנו לשמים, לא מסיבות מעשיות אלא כדי להיטיב את עצמנו. הקב"ה וודאי היה מסוגל ליצור עולם סטטי מושלם, אך בחר שלא לעשות זאת. הוא יצר עולם דינאמי עם פערים מכל הסוגים, פערים שמאפשרים תזוזה ושינוי. הקב"ה אז

מסר את עולמו לאדם, יצור בלתי סביר שנפשו הא-לוקית נחה בגוף של גורילה. הוא יצר את האדם עם כושר גדלות אך גם עם יכולת לחטוא. ואז הוא עשה אותו לשותף, אמנם שותף זוטר למדי, בבריאה. מרגע זה ואילך, הוטלה עלינו האחריות לסיים את מלאכתו, להתבונן בכל הבט של עולמנו, לקחת אחריות על הבעיות שבו, ויותר מכל, לדאוג זה לזה.

➤ **שאלות מנחות:**

1. הרב שטינזלץ מזכיר "פערים" בעולם, שמאפשרים "תזוזה ושינוי". מהן האפשרויות המשמעותיות ביותר לתזוזה ושינוי בעולם הטבע, או בסביבה?
2. כיצד עלינו "לקחת אחריות" על הבעיות הללו, כפי שמציע הרב שטינזלץ, כדי שנוכל להשפיע בצורה חיובית יותר על העולם בעוד 70 שנה ויותר?

"להתמודד עם הבעיות והכאב שבעולם" משמעותו להתייחס לאתגרים שניצבים בפני כל בני האדם – יצירת עולם בטוח יותר, בניית מערכות יחסים תומכים ואוהבים עם האנשים שסביבנו, ודאגה לחלשים בחברה. בבסיס אתגרים אלה ניצבים צרכים יסודיים כמו אוכל, ביגוד, ומחסה, שנדרשים מעולם הטבע.

היום למדנו מעט "תורה ירוקה", משום שראינו כיצד שילוב של טקסטים יהודיים עם המדע המודרני מציע הנחייה לחיים ברי קיום המושתתים על צדק, תוך איזון עם עולם הטבע.

"תורה ירוקה"

דף מקורות

חלק ב: ידע מחקרי ותובנה רוחנית

מקור 1: תהלים קד, א-כד

א בְּרָכִי נַפְשִׁי, אֶת ה':

ה' אֱלֹהֵי, גְדֹלַת מְאֹד; הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׁתָּ.

ב עֵטָה אֹר, כְּשִׁלְמָה; נוֹטָה שְׁמַיִם, כִּירִיעָה.

ג הַמְקַרָּה בְּמַיִם, עֲלִיזוֹתַי:

הַשֵּׁם עֲבִים רְכוּבוֹ; הַמְהַלֵּךְ, עַל כְּנָפֵי רוּחַ.

ד עֲשֵׂה מְלֹאכֵי רוּחוֹת; מְשַׁרְתֵּי, אֵשׁ לְהַט.

ה יִסַּד אֶרֶץ, עַל מְכוּנֶיהָ; בַּל תִּמְוֹט, עוֹלָם וָעֶד.

ו תְּהוֹם, כָּלבוֹשׁ כְּסִיתוֹ; עַל הַרִים, יַעֲמְדוּ מַיִם.

ז מִן גְּעֻרְתָּךְ יִנוֹסוּ; מִן קוֹל רַעְמָךְ, יִחַפְּזוּ.

ח יַעֲלוּ הַרִים, יִרְדּוּ בְּקַעוֹת אֵל מְקוֹם, זָה יִסְדֹּת לָהֶם.

ט גְּבוּל שְׁמֵת, בַּל יַעֲבְרוּ; בַּל יִשְׁבּוּ, לְכִסּוֹת הָאָרֶץ.

י הַמְשַׁלַּח מַעֲיָנִים, בְּנַחֲלִים; בֵּין הַרִים, יִהְלִכּוּ.

יא יִשְׁקוּ, כָּל חַיֵּי שָׂדֵי; יִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים צְמָאִם.

יב עֲלִיהֶם, עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוּ; מִבֵּין עֲפָאִים, יִתְנוּ קוֹל.

יג מְשַׁקֵּה הַרִים, מַעֲלִיזוֹתַי; מִפְּרֵי מַעֲשֵׂיךָ, תִּשְׁבַּע הָאָרֶץ.

יד מִצְמִיחַ חֲצִיר, לְבִהְמָה, וְעֵשֶׂב, לְעַבְדַּת הָאָדָם;

להוציא לחם, מן הארץ.

טו וַיֵּן, וַיִּשְׂמַח לִבְבִּי אֲנוֹשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשָּׁמֶן;

וְלַחֵם, לִבְבִּי אֲנוֹשׁ יִסְעַד.

טז וַיִּשְׁבְּעוּ, עֲצֵי ה' אֶרְצִי לְבָנוֹן, אֲשֶׁר נָטַע.

יז אֲשֶׁר שָׁם, צִפְרִים יִקְנְנוּ; חֲסִידָה, בְּרוֹשִׁים בֵּיתָה.

יח הָרִים הַגְּבוּהִים, לַיַּעֲלִים; סְלַעִים, מַחֲסֵה לְשֹׁפְנִים.

יט עֲשֵׂה יָרֵחַ, לְמוֹעֲדִים; שֶׁמֶשׁ, יָדַע מְבוֹאוֹ.

כ תִּשֶׁת חֹשֶׁה, וַיְהִי לַיְלָה בּוֹ תִרְמַשׁ, כָּל חֵיתוֹ יַעַר.

כא הַכְּפִירִים, שֹׁאֲגִים לְטָרְף; וְלִבְקֶשׁ מֵאֶל־ל, אֲכָלֵם.

כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ, יֵאֲסֹפוּ; וְאֵל מְעוֹנֹתֵם, יִרְבְּצוּן.

כג יֵצֵא אָדָם לְפַעֲלוֹ; וְלַעֲבֹדְתוֹ עֲדֵי עָרֵב.

כד מִה רַבּוּ מַעֲשֵׂיָהּ, ה' כָּלֵם, בְּחִכְמָה עֲשִׂיתִי;

מִלְּאָה הָאָרֶץ, קִנְיָנָהּ.

מקור 2: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, תהלים

המנון על הבריאה. שירה גדולה על העולם כולו, על הדברים הגדולים והקטנים שבו: על השמים והארץ והים, על דרכי החיים של כל היצורים כולם ועל המחזור הגדול של החיים, הכולל בתוכו את המוות והתחייה.

מקור 3: רמב"ם, משנה תורה, ספר מדע, הלכות יסודי התורה פרק ב, הלכה ב

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד: "צמאה נפשי לא-לקים לאל חי." וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו."

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב, עם פירושו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יֹמָא חַד הָוָה אֶזְל בְּאוֹרְחָא, תּוּמִיָּה לְהֵוּא
גְּבֵרָא דְהָוָה נָטַע חֲרוּבָא. אָמַר לִיה: הָאִי
עַד כְּמָה שָׁנִין טַעֲיִין? אָמַר לִיה: עַד שְׁבַעֲיִין
שָׁנִין. אָמַר לִיה: פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחִיִּית שְׁבַעֲיִין
שָׁנִין? אָמַר לִיה: הָאִי גְּבֵרָא עֲלָמָא בְּחֲרוּבָא
אֲשַׁכְּחִיתָהּ. כִּי הִיכִי דְשַׁתְּלִי לִי אֲבָהַתִּי,
שְׁתְּלִי נְמִי לְבְרָאִי.

תרגום ופירושו: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להוה גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתיא כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

חלק ד: ערבות הדדית - כל הדברים מחוברים מקור 5: מדרש רבה, מהדורת מרגליות, ויקרא ד, ו

תני ר' שמעון בן יוחי: משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה ונטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: למה את עושה כן? אמר להן: מה איכפת לכם? לא תחתני אני קודח!? אמרו לו: מפני שאתה מיציף עלינו את הספינה.

סיכום

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "עיניים לארץ, לב לשמים", 17/09/14

בתלמוד (יבמות קה, ב) מובא דיון, האם יש לכוון את התפילה לארץ או לשמיים... מסקנת התלמוד היא שעלינו לכוון את עינינו לארץ, אך את ליבנו לאבינו שבשמים. עינינו מתמקדות בארץ, כך שנוכל לראות ולהתמודד עם הבעיות והכאב שבעולם. עם זאת, באותו זמן, אנחנו מפנים ליבנו לשמים, לא מסיבות מעשיות אלא כדי להיטיב את עצמנו. הקב"ה וודאי היה מסוגל ליצור עולם סטטי מושלם, אך בחר שלא לעשות זאת. הוא יצר עולם דינאמי עם פערים מכל הסוגים, פערים שמאפשרים תזוזה ושינוי. הקב"ה אז מסר את עולמו לאדם, יצור בלתי סביר שנפשו הא-לוקית נחה בגוף של גורילה. הוא יצר את האדם עם כושר גדלות אך גם עם יכולת לחטוא. ואז הוא

עשה אותו לשותף, אמנם שותף זוטר למדי, בבריאה. מרגע זה ואילך, הוטלה עלינו האחריות לסיים את מלאכתנו, להתבונן בכל הבט של עולמנו, לקחת אחריות על הבעיות שבו, ויותר מכל, לדאוג זה לזה.

רפואה או טבע?

כתבה: שרה ווקנפלד

הערה למנחה:

יחידה זו ניתנת להעברה ב-60 או 90 דקות, בהתחשב במגבלות הזמן. ליחידה בת 60 דקות, יש להשמיט את חלק ב. ליחידה בת 90 דקות, בנוסף לחלק ב יש לאפשר זמן לדין.

הקדמה (2 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

יחידה זו בוחנת מקורות יהודיים שמראים כיצד בני האדם נוטים לפעול בניגוד לטבע, בפרט כאשר הם חווים בעיות. הטקסטים מתמודדים עם המתח בין הרעיון של א-ל כל-יכול שמעניק חיים ורפואה מצד אחד, לרעיון של הרפואה האנושית מצד שני. האם זה "טבעי" להתערב ולעשות שינויים בעולם הטבעי? האם ריפוי האדם הוא מעשה אנושי, או א-לוקי? נלמד ביחד את המקורות שמבטאים מתח זה, ונבחן כיצד נוכל לפנות מקום לא-לוקים בתוך חיינו האישיים, למרות אימוץ נפלאות הרפואה המודרנית.

חלק א: התערבות בטבע (10 דקות)

הטקסט הראשון שבו נעיין מופיע עם סיום סיפור יציאת בני ישראל ממצרים, מיד אחרי קריעת ים סוף.

מקור 1: שמות ט"ו, כ"ב-כ"ו

כב וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵיַם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַר שׁוּר; וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר, וְלֹא מָצְאוּ מַיִם. כג וַיָּבֹאוּ מִרְתֵּה וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתֵּת מַיִם מִמֶּרֶה, כִּי מָרִים הֵם; עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ, מֶרֶה. כד וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר, מַה נִּשְׁתָּה. כה וַיִּצְעַק אֶל ה', וַיֹּרְהוּ ה' עַץ, וַיִּשְׁלַח אֶל הַמַּיִם, וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם; שָׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט, וְשָׁם נִסָּהוּ. כו וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֶלְקֶיךָ, וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה, וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתַי, וְשִׁמְרַתְּ כָּל חֻקֵּי כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שִׁמַּתִּי בְּמִצְרַיִם, לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ, כִּי אֲנִי ה', רִפְאֶךָ.

➤ שאלות מנחות:

1. כיצד הפכו מי מרה המרים והמסוכנים למים שאפשר לשתות? האם פעולת ריפוי המים הייתה מעשה אדם, או יד א-לוקים?
2. מה משמעות הפסוק "אני ה' רפאך"? כיצד הא-ל (או משה) "מרפא" את המים? האם הרעיון שעולה מן הסיפור מדבר אליכם?

3. האם פסוק כ"ו משנה את המושג שלנו לגבי רופאים מודרניים? האם הרופא הוא בדמות א-לוקים, מעין חיקוי של הא-לוקים? האם זהו תיאור חיובי או שלילי?

לב הסיפור נוגע להתערבות בטבע על מנת לשפר את הקיים. הקב"ה נותן למשה את הכוח לרפא את המים, ולהפוך אותו ראוי לשתייה. זה וודאי שינוי חיובי, שמשקף מציאות שבה אנו מוצאים דרכים לשנות את הטבע וכופף אותו לצרכי ההשרדות של בני האדם.

לאור סיפור זה, נתמקד ברעיון "אני ה' רפאך". בטקסט המקראי קיימות דקויות שאפשר לקרוא במספר דרכים. הדגש על הקשבה לקב"ה בחלק הראשון של פסוק כ"ו עשוי לרמוז על סיבתיות: שמיעה לתורת ה' ולמצוותיו משמשת כוח מרפא בחיינו. במקרה זה, הפסוק עוסק בריפוי רוחני, ולא בריפוי פיסי שעומד בבסיס מקצוע הרפואה. עם זאת, ההתייחסות למחלה שהושמה על מצרים עשויה לרמוז שהפסוק עוסק במחלה פיסית וברפואה פיסית. אולי הקב"ה מוצב כאן כדוגמא לחיקוי, כפי שאנו מצויים לחקות את מידות החסד והרחמים של הקב"ה. מאידך, אולי תפקיד זה הוא בלעדי, ואין אדם שיכול לשמש "רופא" אמיתי משום שזהו תפקידו הבלעדי של הא-ל.

חלק ב: תפקידו הבעייתי של הרופא (20 דקות)

כפי שראינו בפסוקים בשמות, תפקיד הרופא תמיד היה עמום. האם הרופאים עושים מה שהקב"ה ציווה עליהם, או פועלים בניגוד לרצון הא-ל? נעיין בתפקידם של הרופאים: לא רק רופאים שמשמשים בידע ובכישורים שלהם כדי לרפא, אלא גם על מנת למנוע מחלות ולאבחן בעיות.

➤ שאלות מנחות:

1. המילה "רופא" עשויה לתאר אדם שעוסק במקצוע הרפואה המודרנית, או אדם שיודע לרפא בדרכים בלתי קונבנציונאליות. מהו ההבדל בין רופא למרפא?

נקרא קטע מתוך התלמוד על תפקיד הרופא, ובפירוש רש"י לקטע. רש"י חי בצרפת במאה ה-11. הוא פרשן התנ"ך והתלמוד החשוב ביותר, והמוכר בפרשנים בכל ההיסטוריה היהודית.

מקור 2: תלמוד בבלי, קידושין פב, א

אָבָא גוּרְיָן אִישׁ צְדִיק אֹמֵר מְשֻׁם אָבָא
גוּרְיָא: לֹא יִלְמַד אָדָם אֶת בְּנֵי חָמֵר, גַּמְלָה,
קָדָר, סָפֵן, רוּשָׁה, וְחֻנְנִי – שְׂאוּמְנֵתֶן אוּמְנֵת
לִיקְטִים. רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר מְשֻׁם: הַחֲמִירִין –
רוֹבֵן רְשָׁעִים, וְהַנְּמִלִין – רוֹבֵן כְּשָׁרִין, הַסְּפִינִין –
רוֹבֵן חֲסִידִים. טוֹב שְׂבֻרוּפָאִים לְגִיהֵנָם, וְהַכְּשֵׁר
שְׂבֻטְבָחִים – שִׁתְמוּ טַל עַמְלֵק.

תרגום ופירוש: אבא גוריין איש צדיין אומר משום (בשם) אבא גוריא: לא ילמד אדם את בנו מלאכת חמר (מוליך חמורים), גמל (מוליך גמלים), קדר (עושה קדירות), ספן, רועה, וחנוני וטעמו של דבר- שאומנותן אומנות ליסטים שכל אלה יש במקצועם צד של חוסר יושר וחשש גניבה. ר' יהודה אומר משמו של אבא גוריא: החמרין רובן רשעים מפני שעסקיהם ברמאות, והגמלין העוברים במדבריות שהם מקום לסכנה רובן כשרין, ואילו הספנין הפורשים לים רובן חסידים שמפני שהם עוברים בים במקום סכנה יתירה מגיעים ליראת שמים, טוב שברופאים לגיהנם, ואף הכשר שבמטבחים (שוחטים) הוא שותפו של עמלק.

➤ שאלות מנחות:

1. האם האמירה "טוב שברופאים לגיהנם" מפתיעה? מדוע?
2. מה עשוי היה להוביל לאמירה כזו?
3. חשבו על הסטראוטיפים שאתם מכירים אודות רופאים. האם רופאים הם אנשים שמשנים את הטבע בניגוד לרצון הא-ל, או שהם מסייעים לקב"ה בעולמו? אילו השלכות עולות מן הטקסט בנוגע לרפואה ולרופאים?

מקור 3: רש"י, קידושין פב, א

טוב שברופאים לגיהנם - אינו ירא מן החולי, ומאכלו מאכל בריאים, ואינו משבר לבו למקום, ופעמים שהורג נפשות, ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא:

➤ שאלות מנחות:

1. רש"י מציע מספר הסברים מדוע "טוב שברופאים לגיהנם". אילו מן ההסברים משכנעים לדעתכם?
2. כיצד משתווים דברי רש"י לסטראוטיפים המודרניים לגבי רופאים?
3. הרפואה היא דרכם של בני האנוש להיאבק במחלה וכאב, שהם חלק מן העולם שברא הא-ל. האם לדעתכם הסלידה שמבטא רש"י מרופאים נובעת מהאמונה שלו שהרופאים מפריעים לאופן שבו רוצה הא-ל שהעולם יתנהל, או ממקום אחר?

רש"י מתייחס לשני סוגים של בעיות שקשורות לרופאים. בעיה מסוג אחד נובעת מהעדר של תכונות חיוביות ברופא: הרופאים הם, לעיתים קרובות, יהירים ואינם חוששים מפני המוות כמו אנשים אחרים. בנוסף, הם ממוקדים בפן הפיסי ולא בהיבטים הרוחניים, ולכן הם דואגים רק לרפא את גופו של האדם ולא דורשים מהאדם לבחון את כל ההיבטים החיוניים בחייו באופן מעמיק.

בעיה מסוג אחר היא מעשית יותר: רופאים לפעמים טועים ומביאים ליותר נזק מאשר תועלת, ורופאים, לעיתים קרובות, משרתים רק קהל שיכול לשלם. קיים מתח בין הכוח לעשות טוב, והאתגרים האתיים והמוסריים הטבועים בתפקידו של הרופא.

חלק ג: רשות ניתנה לרופא לרפאות (15 דקות)

מקור 4: שמות כ"א, י"ח-י"ט

יח וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו, באבן או באגרוף; ולא ימות, ונפל למשקב. יט אם יקום והתהלך בחוץ, על משענתו ונקה המכה: רק שבתו יתן, ורפא ורפא.

שאלות מנחות: >

1. כיצד אתם מבינים את פסוק י"ט והמצווה "ורפא ורפא"?
2. האם המצווה קשורה למקצוע הרפואה? מי צריך לגרום למי להירפא, וכיצד?

מקורות 5 ו-6 מציעים פרשנות משלהם לפסוק זה.

מקור 5: תלמוד בבלי בבא קמא פה, א

דתניא דבי ר' ישמעאל אומר (שמות כא, יט) ורפא ורפא - מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות

תרגום ופירוש: דתניא (ששנויה ברייתא) התנא דבי (של בית) מדרשו של ר' ישמעאל אומר: "ורפא ורפא" (שמות כ"א, י"ט) - מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות ואין אומרים שצריך לסמוך על הקב"ה בלבד.

מקור 6: רש"י, בבא קמא פה, א

נתנה רשות לרופאים לרפאות - ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי:

(תרגום: הייתכן שה' מכה ואחר כך מרפא!)

שאלות מנחות: >

1. בקריאת מקור 1 (שמות ט"ו, כ"ב-כ"ו), האם לדעתכם יש רשות לרופאים לרפא? מדוע?
 2. לפי רש"י, מדוע יש צורך בהיתר לרופאים לרפא? כנגד איזו הנחת יסוד מוטעית הוא אומר זאת?
- מבית מדרשו של רבי ישמעאל אנו למדים שהפסוק בשמות כ"א, י"ט הוא אישור מפורש לרפא חולים. לדעת רש"י, אילולא ניתנה רשות מפורשת בפסוק, הגישה של היהדות הייתה עלולה להיות שונה מאוד. ייתכן לחשוב שדת

שמאמינה בא-ל כל-יכול, שנותן חיים לכל חי, ידרוש תפילה ותשובה כדרך להשגת רפואה. לעומת זאת, הטקסטים שהובאו כאן רומזים לתפקידו של האדם, ולרשות שניתנה לו להתערב בנעשה בעולם ולטפל במחלה או פציעה.

חלק ד: שותפים לרפואה (25 דקות)

➤ **בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 6-7 ולענות על השאלות לדין בחברותא. חברותא היא לימוד משותף בזוג. עיון משותף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי לימוד.**

נעיין בתפקידים של המרפאים האנושיים. מקור 7 לקוח מתוך מדרש תמורה, אוסף מדרשי מאוחר שמתמודד עם השינויים (תמורות) בעולם ובחיי האדם. הסיפור המובא כאן מתייחס לשני חכמים מתקופת המשנה. מקור 8 לקוח מתוך ספרו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, *The Strife of the Spirit*.

הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ מציע שנדמה את עצמנו לשותפיו של הקב"ה. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 7: מדרש תמורה, מתוך: אוצר המדרשים, תמורה, מהדורת אייזנשטיין, עמ' 580

מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבא שהיו מהלכין בחוצות ירושלים, והיה עמהם אדם אחד. פגע בהם אדם חולה. א"ל: רבותי! אמרו לי במה אתרפא? א"ל: עשה כך וכך עד שתתרפא. א"ל ומי הכה אותי? א"ל: הקדוש ברוך הוא. א"ל: ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם! הוא הכה ואתם מרפאים?! אינכם עוברים על רצונו? א"ל: מה מלאכתך? א"ל: עובד אדמה אני והרי המגל בידי. א"ל: מי ברא את הכרם? א"ל: הקדוש ברוך הוא. א"ל: ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך! הוא ברא אותו ואתה קוצץ פירותיו ממנו! א"ל: אין אתם רואים המגל בידי, אילולי אני יוצא וחורשו ומכסהו ומזבלו ומנכשו לא תעלה מאומה. א"ל: שוטה שבעולם, ממלאכתך (צ"ל מימיר) לא שמעת מה שכתוב "אנוש כחציר ימיו" (שם/תהלים ק"ג/ג)? כשם שהעץ אם אינו מנכש ומזבל ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים ולא מזבל אינו חי והוא מת, כך הגוף הזבל הוא הסם ומיני רפואה ואיש אדמה הוא הרופא.

➤ **שאלות מנחות:**

1. מהי דאגתו של החולה בסיפור? מדוע החולה ניגש לשאול את החכמים ולא את הרופאים?
2. מה אפשר ללמוד מתגובת החכמים על גישתם לרפואה?
3. במטאפורה של הרופא כאיכר, מי מטפל ב"שדה" הבריאות האנושית? על אילו עוד מקבילות ניתן לחשוב? האם חכמים הם "איכרים" של הנשמה? האם כל אדם אחראי לטפח את "הגינה" הפרטית שלו?

שימו לב לנתק בין השאלה שנשאלה לתשובה שניתנה. על בסיס הדיון העוקב, נראה שהשואל חיפש תשובה רוחנית משום שהאמין שהקב"ה גרם למחלה שלו. לכן הוא ביקש עזרה מהחכמים, ולא מהרופאים.

מערכת היחסים האנושית עם העולם הטבעי באה לידי ביטוי לעיתים קרובות בהקשר של עצים ונטיעה. אנחנו נוטים לחשוב על איכרים כמי שאמונים על דאגה לכרם, אבל אינינו חושבים על הרופא כעל מי שאמון על טיפול בשדה של הבריאות האנושית. המטאפורה של הגוף ככרם שדורש עיבוד וטיפול מחזקת את תפקידו של הרופא בעולם. בעוד שאדמה שגדלה פרא עשויה לפרוח גם ללא מגע יד אדם, עיבוד של האדמה וודאי יניב פירות ושפע מרובים יותר. בדומה, גם הגוף האנושי יכול לשרוד ללא טיפול, אך טיפול מונע על ידי רופאים ודאגה פעילה לבריאות תספק חיים ארוכים ויעילים יותר.

מקור 8: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, "דת וכוחות מיסטיים", מתוך: *The Strife of the Spirit*

"מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של ריב"ז. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו! אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך." (ברכות לד, ב). מכאן אנחנו למדים על מפגש בין שני סוגי אנשים – החכם הגדול והנעלה רבן יוחנן בן זכאי, ורבי חנינא בן דוסא, שניחן בסגולות ריפוי על-טבעיות ותכונות פלאיות נוספות. רבן יוחנן אינו מסוגל בשום פנים ואופן לעשות את מה שרבי חנינא עושה בקלות רבה. משמעות העניין אינה שרבי חנינא הוא גדול מרבן יוחנן; הוא ניחן בכישרון של תקשורת מיוחדת עם הקב"ה, שמאפשרת לו לחולל ניסים מעין אלו. הוא אינו שר לפני המלך, אלא עבד לפני המלך (אולי זהו אופיו של הכוח המיוחד שלו). במילים אחרות, ישנה כאן הערכה לעובדה שמהות הכוח המסתורי מגיעה אל מעבר לגבולות הטבע. בעוד שזהו כוח נהדר, הוא אינו מעניק למחזיק בהם עליונות על אנשים אחרים.

➤ שאלות מנחות:

1. מהי המשמעות של תיאורו של רבי חנינא בן דוסא "כעבד לפני המלך"? אילו תכונות או מנהגים הופכים אדם לעבד לפני המלך?
2. מהי משמעות האמירה, שאדם שמרפא נהג מעבר לגבולות הטבע? האם זוהי תכונה חיובית?
3. כיצד המודל של רופא / מרפא שונה מן המודל שהוצג במקור הקודם?

➤ כנסו את המשתתפים

במדרש תמורה, הרופאים הוצגו כשותפים לא-לוקים: הם משמרים את הטבע ומוציאים בו את הפוטנציאל הטמון בו. לפי תיאור זה, הרופא הוא כמו "עבד לפני המלך", בעל ענווה, משרת את הקב"ה, שהוא רופא כל בשר, בכל

מאודו. משל זה שונה מן האנלוגיה שהובאה קודם, לאיכר שמעבד את כרמו; אך בשני המקרים לרופאים יש מערכת יחסים עם הקב"ה, והם מאופיינים כמי שעושים שינויים משמעותיים ובעלי עוצמה בטבע, שינויים שלשמים נדרשים כישרון ומאמץ. הרב שטינזלץ מתאר את הרופאים או המרפאים כמי שחורגים מגבולות הטבע בסגולותיו העל-טבעיות; זוהי אמירה עוצמתית – הרופא מוצב בה כמי שפועל נגד כוחות הטבע.

➤ **שאלות מנחות:**

1. כיצד אתם מתייחסים לשני המודלים הללו, של רופא כאיכר, ולמרפא כעבד לפני מלך?
2. האם אחד המודלים נשמע לכם נכון יותר? מדוע?

סיכום (3 דקות)

התחלנו את הדיון בספר שמות, שם הרפואה מוצגת כהתערבות חיצונית בטבע. בסיפור של מי מרה, הקב"ה הוא הרופא, והרפואה היא מודל לחיקוי על ידי הרופאים בני האנוש. בבבלי קידושין ובפירוש רש"י שם, מתעוררות בעיות שמעוררות סימן שאלה בנוגע לתפקידו של הרופא וערכיותו. התלמוד בבבא קמא ופירוש רש"י שם, מבארים את תפקידו של הרופא תוך הדגמת הרשות שניתנה לרופא לרפא: היהדות תומכת במערכת רפואית שבה אנשים יכולים לפנות זה לזה לקבלת עזרה כאשר הם חולים, ואינה מצפה שיסמכו על רפואה ישירות מידיה של הקב"ה. המקור האחרון הציג שני מודלים שונים מאוד להבנת האופן שבו בני האדם עובדים על מנת לשמר ולשפר את חיי בני האנוש, בשילוב עם הטבע וכן בהתנהגות שהיא דרך הטבע, אך זוכה לברכת ה'.

רפואה או טבע?

דף מקורות

חלק א: התערבות בטבע

מקור 1: שמות ט"ו, כ"ב-כ"ו

כב ויסע משה את-ישׂראל מים-סוף, ויצאו אל-מדבר-שור; וילכו שלשת-ימים במדבר, ולא-מצאו מים. כג ויבאו מרתה ולא יכלו לשותת מים ממרה, כי מרים הם; על-כן קרא-שמה, מרה. כד וילנו העם על-משה לאמר, מה-נשתה. כה ויצעק אל-ה', ויזרהו ה' עץ, וישלך אל-המים, וימתקו המים; שם שם לו חק ומשפט, ושם נסהו. כו ויאמר אם-שמוע תשמע לקול ה' אלקיך, והישר בעיניו תעשה, והאזנת למצותיו, ושמרת כל-חקיו כל-המחלה אשר-שמתי במצרים, לא-אשים עליך, כי אני ה', רפאך.

חלק ב: תפקידו הבעייתי של הרופא

מקור 2: תלמוד בבלי, קידושין פב, א

אבא גוריון איש צדיין אומר משום אבא גוריא: לא ילמד אדם את בנו חקר, נפל, קדר, ספן, רועה, וחנוני - שאומנותן אומנות ליסטים. רבי יהודה אומר משמו: החמרין - רובן רשעים, והגמלין - רובן כשרין, הספנין - רובן חסידים. טוב שברופאים ליהינן, והכשר שבטבחים - שתפו של עמלק.

תרגום ופירוש: אבא גוריון איש צדיין אומר משום (בשם) אבא גוריא: לא ילמד אדם את בנו מלאכת חמר (מוליך חמורים), גמל (מוליך גמלים), קדר (עושה קדירות), ספן, רועה, וחנוני וטעמו של דבר- שאומנותן אומנות ליסטים שכל אלה יש במקצועם צד של חוסר יושר וחשש גניבה. ר' יהודה אומר משמו של אבא גוריא: החמרין רובן רשעים מפני שעסקיהם ברמאות, והגמלין העוברים במדבריות שהם מקום לסכנה רובן כשרין, ואילו הספנין הפורשים לים רובן חסידים שמפני שהם עוברים בים במקום סכנה יתירה מגיעים ליראת שמים, טוב שברופאים ליהינן, ואף הכשר שבטבחים (שוחטים) הוא שתפו של עמלק.

מקור 3: רש"י, קידושין פב, א

טוב שברופאים לגיהנם - אינו ירא מן החולי, ומאכלו מאכל בריאים, ואינו משבר לבו למקום, ופעמים שהורג נפשות, ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא:

חלק ג: רשות ניתנה לרופא לרפאות (15 דקות)

מקור 4: שמות כ"א, י"ח-י"ט

יח וְכִי יִרְיֵב אֲנָשִׁים וְהָכָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֵף; וְלֹא יָמוּת, וְנָפַל לְמִשְׁכָּב. יט אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ, עַל מִשְׁעָנְתוֹ וְנָקָה הַמָּכָה: רַק שָׁבְתוֹ יִתֵּן, וְרָפָא וְרָפָא.

מקור 5: תלמוד בבלי בבא קמא פה, א

דתניא דבי ר' ישמעאל אומר (שמות כ"א, י"ט) ורפא ירפא - מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות

תרגום ופירוש: דתניא (ששמויה ברייתא) התנא דבי (של בית) מדרשו של ר' ישמעאל אומר: "ורפא ירפא" (שמות כ"א, י"ט) - מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות ואין אומרים שצריך לסמוך על הקב"ה בלבד.

מקור 6: רש"י, בבא קמא פה, א

נתנה רשות לרופאים לרפאות - ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי:

(תרגום: הייתכן שה' מכה ואחר כך מרפא!)

חלק ד: שותפים לרפואה (25 דקות)

מקור 7: מדרש תמורה, מתוך: אוצר המדרשים, תמורה, מהדורת אייזנשטיין, עמ' 580

מעשה ברבי ישמעאל ורבי עקיבא שהיו מהלכין בחוצות ירושלם, והיה עמהם אדם אחד. פגע בהם אדם חולה. א"ל: רבותי! אמרו לי במה אתרפא? א"ל: עשה כך וכך עד שתתרפא. א"ל ומי הכה אותי? א"ל: הקדוש ברוך הוא. א"ל: ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם! הוא הכה ואתם מרפאים?! אינכם עוברים על רצונו? א"ל: מה מלאכתך? א"ל: עובד אדמה אני והרי המגל בידי. א"ל: מי ברא את הכרם? א"ל: הקדוש ברוך הוא. א"ל: ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך! הוא ברא אותו ואתה קוצץ פירותיו ממנו! א"ל: אין אתם רואים המגל בידי, אילולי אני יוצא וחורשו ומכסהו ומזבלו ומנכשו לא תעלה מאומה. א"ל: שוטה שבעולם, ממלאכתך (צ"ל מימירך) לא שמעת מה שכתוב "אנוש כחציר ימיו" (שם/תהלים ק"ג/)? כשם שהעץ אם אינו מנכש ומזבל ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים ולא נזבל אינו חי והוא מת, כך הגוף הזבל הוא הסם ומיני רפואה ואיש אדמה הוא הרופא.

מקור 8: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, "דת וכוחות מיסטיים", מתוך: *The Strife of the Spirit*

"מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של ריב"ז. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו! זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו! אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך." (ברכות לד, ב). מכאן אנחנו למדים על מפגש בין שני סוגי אנשים – החכם הגדול והנעלה רבן יוחנן בן זכאי, ורבי חנינא בן דוסא, שניחן בסגולות ריפוי על-טבעיות ותכונות פלאיות נוספות. רבן יוחנן אינו מסוגל בשום פנים ואופן לעשות את מה שרבי חנינא עושה בקלות רבה. משמעות העניין אינה שרבי חנינא הוא גדול מרבן יוחנן; הוא ניחן בכישרון של תקשורת מיוחדת עם הקב"ה, שמאפשרת לו לחולל ניסים מעין אלו. הוא אינו שר לפני המלך, אלא עבד לפני המלך (אולי זהו אופיו של הכוח המיוחד שלו). במילים אחרות, ישנה כאן הערכה לעובדה שמהות הכוח המסתורי מגיעה אל מעבר לגבולות הטבע. בעוד שזהו כוח נהדר, הוא אינו מעניק למחזיק בהם עליונות על אנשים אחרים.

עת לטעת

כתבה: דבורה כץ

הקדמה (5 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

הזריעה והשתילה הם הבסיס לגינון ולחקלאות, ואלה משמשים מטאפורה אוניברסאלית לתכנון והשקעה לטווח רחוק. ביחידה זו, נעיין מקרוב במשמעות המיוחדת שמייחסת היהדות לזריעה ולשתילה, ונמצא מסרים במסורת היהודית שנוכל ליישם בחיי היום-יום שלנו.

קראו בקול את המשל הבא, ממקור וְלְשִׁי:

"הזרע החבוי בלב התפוח הוא פרדס בלתי-נראה"

➤ **שאלות מנחות:**

1. מה לדעתכם משמעות המשל?
2. חישבו על תקופה בחייכם שבה היה אפשר ליישם את המשל. תארו את אותה תקופה.
3. המשל מונה שלושה מרכיבים: זרע; לב התפוח; פרדס. אף אחד מן המרכיבים אינו גלוי לעין – נסתר או בלתי נראה. מהי המשמעות של דגש זה על דברים שאי אפשר לראות?

זכרו את המשל לאורך הלימוד המשותף, וזכרו את הזרעים הנסתרים, ואת הפרדס שעדיין אי אפשר לראות.

חלק א: הגנן הראשון (10 דקות)

לאחר שהקב"ה הפריד בין האור ובין החושך, ברא את השמים, הארץ, והימים, הוא יצר צמחים.

➤ **קראו בקול את מקור 1.**

מקור 1: בראשית א', י"א-י"ב

יָא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, תְּדַשְׁא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ, אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ; וַיְהִי כֵן.

יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע, לְמִינֵהוּ, וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ, לְמִינֵהוּ; וַיֵּרָא אֱלֹהִים, כִּי טוֹב.

➤ **שאלות מנחות:**

1. בשני הפסוקים שהובאו כאן, חוזרת התורה ארבע פעמים על העובדה שהצמחים כוללים בתוכם זרע. מדוע עובדה זו חשובה כל כך?
 2. המילה "תוצא" מתארת את בקיעת הצמחייה במהלך הבריאה. הצמחים לא הופיעו בצורתם המושלמת, אלא צמחו מתוך האדמה. מה היה תפקידו של הא-ל בתהליך הצמיחה?
- לקב"ה היה כוח לברוא פלאי טבע בצורתם המושלמת – כמו השמים והארץ – ואף על פי כן הוא ברא צמחים לא בצורתם המלאה אלא כזרעים שנאלצו לעבור דרך ארוכה עד שהגיעו לצורתם המושלמת.
- יצירת הצמחים הייתה המעשה הראשון של היווצרות החיים, ותהליך זה כלל בתוכו את רעיון הזרע. בכך שיצר הקב"ה צמחים עם זרעים, הוא יוצר את המקום שבו טמון פוטנציאל החיים. ובאמת מתברר שהזריעה היא ערך עליון במסורת היהודית.

חלק ב: ראשית, יש לטעת (15 דקות)

מקור 2 לקוח מתוך ויקרא רבה, אוסף מדרשים על ספר ויקרא.

➤ **קראו בקול את מקור 2**

מקור 2: מדרש ויקרא רבה, כ"ה, ג

אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל."

➤ **שאלות מנחות:**

1. מדוע לדעתכם הפעולה הראשונה שעושים בני ישראל בכניסה לארץ היא נטיעה? מהי המשמעות של הפירוש שמדגיש שיש לעסוק "במטע תחילה"?
2. מה לדעתכם צריכה להיות הפעולה הראשונה שעושים אנשים היום – שרובם אינם חקלאים – כאשר הם מגיעים לבית חדש או לעיר חדשה?

בתורה מסופר שכאשר בני ישראל יגיעו לראשונה לארץ כנען, הם מצויים לטעת עצי מאכל, לזרוע את זרעי התבואה שאותה יאכלו בעונות הבאות. הם מתחילים בנטיעה, וככל שעובר הזמן, יוכלו לקצור את התבואה שגידלו.

בנוסף להבטחה של תבואה בעתיד, זריעה היא השקעה בבית חדש. זריעה ונטיעה דורשים התחייבות לאורך זמן, משום שהזרע צריך לטפח, לשמור, ולקצור בסופו של דבר את אשר זרע.

אנו מנסים לעצמנו את האדמה בכך שאנחנו זורעים בה ומטפלים בה, כפי שהבית הופך לבית שלנו מתוך השקעה של זמן ומאמץ.

מקור 3 לקוח מתוך מדרש אבות דרבי נתן, פירוש על פרקי אבות שנאגד בין השנים 700-900 לספירה.

➤ קראו בקול את מקור 3.

מקור 3: מדרש אבות דרבי נתן, גרסה ב, פרק לא

אם היתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה [ואח"כ צא והקבילו].

➤ שאלות מנחות:

1. היהודים מתפללים לביאת המשיח במשך אלפי שנים, ואף על פי כן, אומר המקור שנטיעת המטע קודמת להקבלת פני משיח. כיצד אפשר להסביר אמירה כזו?
2. בטקסט האדם נמצא באמצע הנטיעה, והנטיעה בידו. מה מלמד אותנו המדרש על השלמת המלאכה?
3. הצמחים הם החיים הראשונים שברא הקב"ה. ביאת המשיח מסמלת את סיום ההיסטוריה המוכרת לנו. מהי משמעות הניגוד בין שני קצוות אלה במדרש?

היינו עשויים לחשוב שביאת המשיח היא אירוע שבו לגיטימי להניח הכול ולקבל את פני המשיח. בדומה, היינו עשויים לחשוב שהפעולה הראשונה הנדרשת בכניסה לארץ המובטחת היא אולי תפילת הודיה. ולמרות זאת, הטקסטים כאן מבהירים שהמסורת היהודית מעריכה את הנטיעה כצורך מעשי שהופך לסמל של דבקות בה'. בני ישראל מצוים לטעת. בנטיעתם הם מקבלים את האחריות על ביתם החדש. האחריות לטעת נמסרה לבני האדם שוב ושוב בתורה ובנביאים; מצווה זו מחייבת אפילו בעת ביאת המשיח. הבה נבחן את המרכיבים המעשיים שמאחורי העדיפות שניתנה לנטיעה, ונראה מדוע הנטיעה היא חובה מתמשכת לטווח רחוק.

חלק ג: נטיעה לעתיד (15 דקות)

➤ בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 4-5 בחברותא, ולענות על השאלות לדיון. חברותא היא לימוד משותף בזוג. עיון משותף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי לימוד.

מקור 4 מתייחס לסיפור של חוני המעגל, מחכמי המשנה במאה הראשונה לפני הספירה. מקור 5 מתאר את המסורת של נטיעת עץ כאשר נולד תינוק

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב

יומא חד הוה אזל באורחא, תווייה להווא
גברא דהוה נטע חרובא. אמר ליה: האי
עד כמה שנין טעין? אמר ליה: עד שבועין
שנין. אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבועין
שנין? אמר ליה: האי גברא עלמא בחרובא
אשכחתייה. כי היכי דשתלי לי אבהתי,
שתלי נמי לבראי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה לההוה גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבועין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבועין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

מקור 5: תלמוד בבלי, גיטין נז, א

הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא, ינוקתא - שתלי תורניתא, וכי הוו מינסבי, קייצי להו ועבדו גננא.

תרגום ופירוש: דהוו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא - שתלי ארזא (שהיו נוהגים בביתך כאשר נולד תינוק - היו שותלים ארז), ינוקתא – שתלי תורניתא (כשהייתה נולדת תינוקת - שותלים תורנית) וכי הוו מינסבי קייצי להו ובדו גננא וכאשר היו נישאים זה עם זה היו קוצצים את העצים הללו ועושים להם מהם חופה.

שאלות לדיון:

1. איזה רעיון משותף עולה בשני הטקסטים? מהו הרעיון המרכזי בכל אחד מן הטקסטים?
2. חשבו על הרעיון המרכזי והמשותף עליהם חשבתם בשאלה 1. היום רבים מאיתנו חיים בחברה עירונית ולא חקלאית – לפעמים גם במקומות שבהם אין לנו גינה פרטית. כיצד אפשר ליישם את הרעיונות המרכזיים שהובאו כאן בחיינו המודרניים?

➤ בקשו ממספר זוגות לשתף את תשובותיהם.

האיש הזקן שנטע את החרוב יודע שלא יאכל מן העץ אותו הוא נטע, וידיעה זו אינה מונעת ממנו לטעת עבור ילדיו. בביתר, עצי ארזים וברושים שניטעו עבור הילדים נגדעים כדי ליצור חופות לאותם הילדים. לאור זאת, מעשה הנטיעה הופך למטאפורה שמסמנת תכנון והשקעה ארוכת טווח.

➤ שאלות מנחות:

1. היהדות מדגישה שיש לדאוג לרווחתם של הדורות הבאים. מדוע לדעתכם זה חשוב? מהי משמעות העניין עבורכם?

סיכום (15 דקות)

- כנסו את הקבוצה. בקשו מאחד המשתתפים להקריא בקול את מקור 6.

מקור 6 לקוח מתוך "הגירוש מגן עדן", פרק בספר *In the Beginning* של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 7 לקוח מתוך מדרש תנחומא, קובץ מדרשים על התורה שקרוי על שם רבי תנחומא, האדם הראשון שמוזכר בקובץ.

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "הגירוש מגן עדן", מתוך: *In the Beginning*

הקב"ה גרש את האדם מן הגן כדי לעבוד את האדמה אשר משם לוקח, עבודה שמהותה מיון, זרייה, חריש, וקציר. על מנת לחיות מן האדמה, האדם צריך להמשיך ולחפור, לנכש, ולדלות מתוך האדמה. עבודת הניכוש של הרע וטיפוח הטוב יכולה להיעשות רק באדמה עצמה. האדם נאבק בקוצים ודרדרים, בחרקים ומכרסמים, ומאבק זה הוא בלתי נלאה, והוא מהווה חלק מן התיקון של האדם בעולם.

- בקשו מאחד המשתתפים לקרוא בקול את מקור 7.

מקור 7: מדרש תנחומא, פרשת קדושים, פרק ח

אע"פ שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע. אלא הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְעוֹת שְׁנֵאמַר: "וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכַל", כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם היו נטעים לבניכם שלא יאמר אדם אני זקן כמה שנים אני חי מה אני עומד מתיגע לאחרים למחר אני מת.

➤ שאלות מנחות:

1. הרב שטינזלץ ומדרש תנחומא מזכירים גידול צמחים לצד חובות אחרים של האדם כלפי החברה. אילו עוד חובות חב האדם לסובבים אותו?
2. עם אילו נקודות בטקסט אתם מזדהים, ועם אילו אינכם מזדהים? מדוע?

חשבו על המשל שקראנו בתחילת היחידה: "הזרע החבוי בלב התפוח הוא פרדס בלתי-נראה". ראינו שהקב"ה

בוחר לא ליצור צמחים בצורתם המושלמת, אלא צמחים שבתוכם קיימים הזרעים לדורות הבאים. מצאנו שזריעה היא עדיפות תרבותית במסורת היהודית, ומהווה ערך קדוש. ראינו כיצד הזריעה היא לעיתים חובה מעשית, הן לשם שמירה על הצרכים שלנו והן לשם השקעה בעתיד.

הזרע – שבו טמון כל כך הרבה פוטנציאל – חבוי בלב התפוח. התפוח הגיע מן העץ שנזרע על ידי מישהו שחי הרבה לפנינו. כל דור מעביר לדור שבא אחריו את הפוטנציאל העצום הטמון בחיים דרך מעשה הזריעה. בכך שאנחנו שותלים זורעים, אנו מאפשרים לעצמנו להשתרש באדמה, ולהשתרש במעשים שלנו בעולם. אנו זורעים עבור ילדינו בכך שאנו חוגגים את לידתם ומספקים להם את צרכיהם בעתיד. אנחנו מבינים שפירות המאמצים שלנו עשויים להיות דבר שאנחנו לא נוכל לקצור.

אפילו כאשר הגינות שלנו מלאים כל טוב, בזכות מה שאחרים שתלו עבורנו ומגיע לנו בקלות גדולה כל כך – עדיין מצווה עלינו לשתול. גם כאשר הצרכים הבסיסיים שלנו זכו למענה, עלינו לזרוע עבור אלה שבאים אחרינו. שתילה וזריעה הם האופן שבו אנחנו מעניקים משמעות למעשינו, ומעשים אלה הם שהופכים את העולם למקום טוב יותר.

עת לטעת

דף מקורות

הקדמה

משל ממקור ולשי:

"הזרע החבוי בלב התפוח הוא פרדס בלתי-נראה"

חלק א: הגנן הראשון (10 דקות)

מקור 1: בראשית א', י"א-י"ב

יא ויאמר אֱ-לוקים, תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ, אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ; וַיְהִי כֵן.

יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע, וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ, לְמִינֵהוּ; וַיֵּרָא אֱ-לוקים, כִּי טוֹב.

חלק ב: ראשית, יש לטעת (15 דקות)

מקור 2: מדרש ויקרא רבה, כה, ג

אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל."

מקור 3: מדרש אבות דרבי נתן, גרסה ב, פרק לא

אם היתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה [ואח"כ צא והקבילו].

חלק ג: נטיעה לעתיד (15 דקות)

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב

יומא חד הוה אזל באורחא, תווייה להווא
גברא דהוה נטע חרובא. אמר ליה: האי
עד כמה שנין טעין? אמר ליה: עד שבועין
שנין. אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבועין
שנין? אמר ליה: האי גברא עלמא בחרובא
אשכחתייה. כי היכי דשתלי לי אבהתי,
שתלי נמי לבראי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להווא גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבועין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבועין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

מקור 5: תלמוד בבלי, גיטין נז, א

הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא, ינוקתא - שתלי תורניתא, וכי הוה מינסבי, קייצי להו ועבדו גננא.

תרגום ופירוש: דהוו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא - שתלי ארזא (שהיו נוהגים בביתר כאשר נולד תינוק - היו שותלים ארז), ינוקתא - שתלי תורניתא (כשהייתה נולדת תינוקת - שותלים תורנית) וכי הוה מינסבי קייצי להו ובדו גננא וכאשר היו נישאים זה עם זה היו קוצצים את העצים הללו ועושים להם מהם חופה.

סיכום

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, "הגירוש מגן עדן", מתוך: *In the Beginning*

הקב"ה גרש את האדם מן הגן כדי לעבוד את האדמה אשר משם לוקח, עבודה שמהותה מיון, זרייה, חריש, וקציר. על מנת לחיות מן האדמה, האדם צריך להמשיך ולחפור, לנכש, ולדלות מתוך האדמה. עבודת הניכוש של הרע וטיפוח הטוב יכולה להיעשות רק באדמה עצמה. האדם נאבק בקוצים ודרדרים, בחרקים ומכרסמים, ומאבק זה הוא בלתי נלאה, והוא מהווה חלק מן התיקון של האדם בעולם.

מקור 7: מדרש תנחומא, פרשת קדושים, פרק ח

אע"פ שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע. אלא הוּו זהירין בנטיעות שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל", כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם היו נטעים לבניכם שלא יאמר אדם אני זקן כמה שנים אני חי מה אני עומד מתיגע לאחרים למחר אני מת.

שליט, שר, משרת: יחסה של האנושות לטבע

כתבו: דני דרכלר, סרגיי מיטרופונוב

הקדמה (3 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

➤ הציגו את היחידה בציטוט הבא ושאלו את המשתתפים את שאלות הפתיחה.

איוון טורגנוב, סופר רוסי בן המאה ה-19, כתב בספרו "אבות ובנים":

הטבע אינו מקדש אלא בית מלאכה, והאדם הוא הפועל שבתוכו.

אמירה זו היא אמירה פרובוקטיבית.

➤ שאלות מנחות:

1. מהי משמעות האמירה?

2. האם אתם מסכימים עם האמירה או חולקים עליה? מדוע?

בני האדם בכל הדורות מתמודדים עם שאלת מקומה של האנושות בעולם הטבע. התנ"ך ובספרות חז"ל הציבו אבותינו שאלות יסודיות: האם העולם נברא עבורנו? האם אנחנו שליטים על עולם החי והצומח, או שרים שאמונים לשמור עליהם ולטפל בהם? אם אנחנו שליטים מה משמעותו של שלטון זה? לסיכום, כיצד נתפס הקשר בין הטבע לאנושות?

ביחידה זו נבחן טקסטים שמתייחסים לסוגיות אלה. נחשוב כיצד תגובות שונות לשאלות הללו עשויות להשפיע על האופן שבו אנו בוחרים לחיות את חיינו, ונדון בהשלכות של בחירות אלה על עצמנו ועל עולמנו.

חלק א: מקורות מקראיים (20 דקות)

נתחיל את הדיון בקריאת מקורות מקראיים. שני הפרקים הראשונים של ספר בראשית מציגים שני תיאורים שונים של בריאת העולם, ומאפיינים את מערכת היחסים שבין האנושות לעולם באופנים שונים.

➤ בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 1-2 בחברותא, ולדון בשאלות לעיון. חברותא היא לימוד משותף בזוג. עיון משותף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי לימוד.

מקור 1 לקוח מתוך תיאור בשבעת ימי הבריאה; הקטע מתאר את פעולות הא-ל ביום השישי.

מקור 1: בראשית א, כו-כח

כו וַיֹּאמֶר אֱ-לֹקִים, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ; וַיְרַדּוּ בְדִגְתַּיִם וּבְעֹלֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְבְהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ, וּבְכָל הָרֶמֶשׂ, הַרְמֵשׂ עַל הָאָרֶץ.

כז וַיִּבְרָא אֱ-לֹקִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱ-לֹקִים בָּרָא אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה, בָּרָא אֹתָם.

כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱ-לֹקִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱ-לֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ, וּכְבֹּשְׁהָ; וַיְרַדּוּ בְדִגְתַּיִם, וּבְעֹלֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל חַיָּה, הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ.

מקור 2 לקוח מתוך הפרק הבא, פרק ב' בספר בראשית, שם יש תיאור שונה של היחס בין בני האדם והיצירה.

מקור 2: בראשית ב, ה-טו

ה וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה, טָרֵם יִהְיֶה בְּאָרֶץ, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱ-לֹקִים, עַל הָאָרֶץ, וְאָדָם אִין, לַעֲבֹד אֶת הָאָדָמָה.

ז וַיִּצְרֶה ה' אֱ-לֹקִים אֶת הָאָדָם, עֶפְרָן מִן הָאָדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו, נְשָׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

ח וַיִּטַּע ה' אֱ-לֹקִים, גֶּן בְּעֵדֵן מִקֶּדֶם; וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.

טו וַיִּקַּח ה' אֱ-לֹקִים, אֶת הָאָדָם; וַיִּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֵן, לַעֲבֹדָה וּלְשִׁמְרָה.

➤ שאלות לדיון בחברותא:

1. כיצד הייתם מאפיינים את הקשר בין בני האדם לצמחים ולכל היצורים החיים בעולם, כפי שאלה באים לידי ביטוי בכל אחד מן הטקסטים?
2. מהם היתרונות והחסרונות של היחס לאדם כשליט על העולם?
3. מהם היתרונות והחסרונות של היחס לאדם כמי שמעבד את האדמה ושומר עליה?

➤ **כנסו את המשתתפים**

בבראשית פרק א' מתוארת בריאת האדם, וניתן לו מנדט לשלוט בארץ ולרדות בכל החיים אשר על האדמה.

בבראשית פרק ב' הקב"ה יוצר את האדם מאפרה של האדמה עצמה. בהתאם לכך, הא-ל מצווה את האדם "לעבדה ולשמרה", לטפח את האדמה שממנה נוצר ועליה הוא חי ולשמור עליה. כאן האדם מתואר כגנן ארעי, שתפקידו לשמור על השוכנים בגן.

➤ בקשו מהמשתתפים לשתף את תשובותיהם לשאלות בהן דנו בחברותא, וערכו דיון קצר.

חלק ב: פרשנות קלאסית (18 דקות)

נמשיך את הדיון בטקסטים תוך עיון בפירוש רש"י. רש"י חי בצרפת במאה ה-11. הוא פרשן התנ"ך והתלמוד החשוב ביותר, והמוכר בפרשנים בכל ההיסטוריה היהודית. הוא מפרש את הקשיים שעולים מתוך הטקסט המקראי.

בפירושו לבראשית א', כ"ו, רש"י מזהיר את האדם שממשלתו "בכל חיית השדה" אינה בלתי מוגבלת.

מקור 3: פירוש רש"י לתורה, בראשית א', כ"ו

וירדו בדגת הים: יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה: זכה רודה בחיות ובבהמות, לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו.

➤ שאלות מנחות:

1. האם פירוש רש"י של המילה "וירדו" מספקת אתכם? מדוע?
2. בפירושו, מנגיד רש"י את הרדייה בעולם החי עם הירידה לפניו. האם אלה שתי האפשרויות היחידות למערכת היחסים בין בני האדם לעולם החי? האם אפשר לחשוב על תיאור מתון יותר, שאולי לוקח בחשבון את שני הפרקים הראשונים בבראשית?

במקור 2, מפורש תפקידו של האדם ביחס לאדמה: "לעבדה ולשמרה". האדם מתואר כשר ששומר על רכושו של הקב"ה עבורו. שר אינו מגן על הרכוש לשם טובת הנאה אישית, אלא לטובת הרכוש ולטובת האדון. עם זאת, האדם אינו פקיד בלבד, אלא דמות מרכזית בסידור זה. אחרי ככלות הכול, בבראשית פרק א' הקב"ה ברא את עולם החי והצומח, ואת האדם ברא רק בסוף התהליך; לעומת זאת, בבראשית פרק ב', הא-לוקים ברא את עולם החי והצומח רק אחרי בריאת האדם. כיצד יש להבין את מערכת היחסים בין העולם האנושי לעולם החי והצומח לפי בראשית ב'?

בפירושו לבראשית ב', ה', מציע רש"י פתרון לבעיה בטקסט המקראי: מבראשית א' נראה שעולם הצומח נוצר ביום השלישי לבריאה (א', י"א-י"ב). אם כן, כיצד כתוב בבראשית ב' ש"וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח"? רש"י מתייחס ליחס בין העולם האנושי לעולם הצומח.

מקור 4: רש"י על בראשית ב', ה'

וכל עשב השדה טרם יצמח: עדיין לא צמח, ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ, על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי:

כי לא המטיר: ומה טעם לא המטיר? לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים.
וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים:

➤ שאלות מנחות:

1. האם לדעת רש"י הצמחים נבראו בשביל האדם, או להיפך? מצאו הוכחה לדבריכם מתוך הטקסט.
2. כיצד הייתם מאפיינים את מערכת היחסים בין עולם הצומח, הגשם, האדם, והא-לוקים כפי שהיא באה לידי ביטוי בתיאורו של רש"י?

פירוש רש"י על בראשית ב', ה' מציג דינמיקה עדינה בין האדם לשאר הבריאה (בייחוד, במקרה זה, צמחים וגשם). לדעת רש"י הקב"ה לא ברא את הצמחים בצורתם הסופית, אלא בתור נבטים שהיו חבויים מתחת לאדמה, מחכים לגשם כדי שיוכלו לגדול ולהופיע מעל האדמה. רק כאשר אדם מכיר בכך שהעולם זקוק לגשם, ומתפלל לגשם, הגשם יורד.

המילה "זקוק" היא מילת מפתח בפירושו של רש"י על הפסוק. חישובו על הצורך המתגלגל כאן. הצמחים זקוקים לגשם כדי לגדול מתוך האדמה. הקב"ה זקוק לאדם כדי לעבוד את האדמה ולהעריך את הגשם. האדם זקוק לגשם על מנת לגדל תבואה כדי שיוכל לאכול. לפי רש"י, תפילת האדם חיונית להורדת הגשם. לאור כל זאת, נראה שבראשית ב', ה' מתייחס לתלות של כל הגורמים זה בזה. לא-לוקים, לבני האדם, לבעלי החיים ולצמחים יש תפקיד וצורך משלהם, ואף על פי כן אף אחד מהם אינו יכול להשיג את הדבר לו הוא זקוק – צרכי האחר צריכים לעמוד לנגד עיני כל פרט כדי שהמערכת תפעל כמו שצריך.

רעיון זה, לפיו חיי האדם תלויים בעולם החי והצומח, אינו מסתכל על האדם במונחים של שחור-לבן, כ"שליט" או "שר". ועם זאת, בדיון אודות היחס בין האדם לעולמו התייחסנו לחיי האדם ולעולם שסביבו כאילו היו שני דברים נפרדים. האם תיתכן התייחסות אחרת, כאילו היו שזורים זה בזה?

חלק ג: פרשנות מודרנית (12 דקות)

הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ מציע נקודת מבט עדינה של האופן שבו צורות חיים שונות מחוברות אלה לאלה. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 5: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "טבע", מתוך: Simple Words.

לעיתים קרובות, מסיבות או משום שאנחנו יהירים ואגוצנטריים, התפיסה העצמית שלנו נפרדת משאר הבריאה. אנחנו מדברים על "האנושות" ו"הטבע" כאילו אנחנו קיימים באופן אחד בלבד, ושאר העולם קיים באופן אחר. הדיכוטומיה בין האדם לטבע אינה פשוטה ואינה מדויקת. אמנם הטבע ללא נוכחות אנושית היה נראה שונה לחלוטין; ועם זאת בעוד שהאנושות היא ייחודית ומיוחדת, היא עדיין חלק מהטבע. בין אם נגדיר את הטבע ככלל הקיום, או כסדרה של החוקים השליטים זו – אנחנו בכל אופן כלולים בו...

ניתן לסכם את העניין באגדה עתיקה. כאשר הקב"ה ברא את האדם, הוא אמר, "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (בראשית א', כ"ו). באופן מסורתי מפרשים את הפסוק כדיבור א-לוקי אל המלאכים. אם כך, התכנית לא הייתה מוצלחת; איננו כמו המלאכים כלל וכלל. לפי פירוש אחר, א-לוקים דיבר אל הבריאה כולה, לטבע כולו. במקרה זה, "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" משמעותו "כל אחד יתרום את תרומתו". השועל והיונה, הנמר והכבשה, העכביש והדבורה – כל אחד תרם חלק קטן – כפי שגם תרמו המלאכים והשטן.

בני האדם ממשיכים להכיל את כל החלקים הללו. יש מי שהוא שועלי יותר, יש מי שדומה יותר לכבשה, אך ביחד אנחנו כוללים בתוכנו את התכונות המצויות בטבע כולו. באופן זה, אנחנו סיכום של הטבע, וכוללים בתוכנו את המיקרוקוסמוס של היקום. איכשהו עלינו ללמוד מכל השותפים שלנו, ואולי להתפלל שהחלק הנוסף הזה – "הניצוץ הא-לוקי" שנתרם על ידי הקב"ה – יסייע לנו לבחור בטוב.

שאלות מנחות:

1. תארו במילים שלכם את הרעיון המרכזי של הרב שטינזלץ.
2. למה מתכוון הרב שטינזלץ כאשר הוא אומר, "עלינו ללמוד מכל השותפים שלנו"? כיצד אפשר לעשות זאת?
3. כיצד ההתנהגות האישית, החברתית, והפוליטית שלנו הייתה משתנה אילו היינו מתייחסים לאנושות כאל "סיכום של הטבע"?

סיכום (7 דקות)

➤ קראו בקול את הקטע הבא, שנכתב על ידי הסופר הרוסי וולנטין רספוטין (1937-2015).

וולנטין רספוטין, מתוך: שלום טרויה

האם האדמה הזו שייכת לך לבד? כולנו נמצאים כאן היום והולכים מחר.

אנחנו כמו ציפורים נודדות. אדמה זו שייכת לכולם – אלו שהיו כאן לפנינו, ואלה שיבואו אחרינו. אנחנו רק נמצאים כאן לזמן קצר ביותר... ומה עשית אתה עם הזמן? זקניך נתנו לך אותו למשמר כדי שתוכל לבלות בו את חייך ולהעביר אותו לצעירים...

"האדם הוא מלך הטבע", אמר אנדריי.

"כן, כן, מלך. מלוך לזמן קצר ומיד תתחרט".

➤ שאלות מנחות:

1. לאור המקור שקראתם, האם נכון לתאר את היחס בין האדם לטבע כשליט, שר, או עבד? האם הטקסט מציע אפיון אלטרנטיבי – ואם כן, מהו?
2. איזה מן הטקסטים הקודמים שקראנו הכי דומה לקטע הזה? מדוע?
3. איזו גישה לטבע היא היעילה ביותר לדעתך – כשליט, כשר, או כעבד? איזו גישה היא הכי מעוררת השראה? מדוע?

התייחסו לגישות שונות למערכת היחסים בין חיים אנושיים לשאר העולם. שקלנו להתייחס לאדם כאל שליט, גנן, ועבד, וסקרנו גישה שלפיה חיי האדם ושאר העולם תלויים זה בזה. בכך, כללנו את האנושות בשלמות של הטבע הטבע.

ייתכן שראוי שהאדם ישלוט בצמחייה ובבעלי החיים. אולי התפקיד אותו אנחנו אמורים לשחק הוא זה של שר אחראי, שפועל מטעם, ולמען, הטבע. אולי הסיבה היחידה שבגללה אנחנו כאן היא כדי לשרת את הצמחייה ובעלי החיים, ואולי הם הסיבה האמיתית לבריאה. אולי ההבדל בין בני האנוש לטבע הוא אשליה, משום שבני האדם הם חלק אינטגרלי מהטבע.

בכל אופן שבו נחווה את מערכת היחסים בין בני האדם לכלל יצורי העולם, אין ספק שגורל כל אלה קשור, שזור ומחובר בכריכה אחת.

שליט, שר, משרת: יחסה של האנושות לטבע

דף מקורות

חלק א: מקורות מקראיים

מקור 1: בראשית א', כ"ו-כ"ח

כו וַיֹּאמֶר אֱ-לֹקִים, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ; וַיְרִדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְבְהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ,
וּבְכָל הַרְמֵשׁ, הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ.

כז וַיִּבְרָא אֱ-לֹקִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱ-לֹקִים בָּרָא אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה, בָּרָא אֹתָם.

כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱ-לֹקִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱ-לֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ, וּכְבֹּשׁוּהָ; וַיְרִדוּ בְדִגְתַּי הַיָּם, וּבְעֹף
הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל חַיָּה, הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ.

מקור 2: בראשית ב, ה-טו

ה וְכָל שֵׂיחַ הַשָּׂדֶה, טָרֵם יִהְיֶה בְּאָרֶץ, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱ-לֹקִים, עַל הָאָרֶץ,
וְאָדָם אֵין, לַעֲבֹד אֶת הָאָדָמָה.

ז וַיִּצְרֶה ה' אֱ-לֹקִים אֶת הָאָדָם, עֹפֶר מִן הָאָדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו, נְשִׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

ח וַיִּטַּע ה' אֱ-לֹקִים, גֶּן בְּעֵדֵן מִקֶּדֶם; וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.

טו וַיִּקַּח ה' אֱ-לֹקִים, אֶת הָאָדָם; וַיִּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֵן, לַעֲבֹדָה וּלְשִׁמְרָה.

חלק ב: פרשנות קלאסית (18 דקות)

מקור 3: פירוש רש"י לתורה, בראשית א', כ"ו

וירדו בדגת הים: יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה: זכה רודה בחיות ובבהמות, לא זכה נעשה ירוד
לפניהם והחיה מושלת בו.

מקור 4: רש"י על בראשית ב', ה'

וכל עשב השדה טרם יצמח: עדיין לא צמח, ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ, על פתח הקרקע עמדו עד יום
ששי:

כי לא המטיר: ומה טעם לא המטיר? לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים.
וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים:

חלק ג: פרשנות מודרנית (12 דקות)

מקור 5: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, "טבע", מתוך: *Simple Words*.

לעיתים קרובות, מסיבות או משום שאנחנו יהירים ואגוצנטריים, התפיסה העצמית שלנו נפרדת משאר הבריאה. אנחנו מדברים על "האנושות" ו"הטבע" כאילו אנחנו קיימים באופן אחד בלבד, ושאר העולם קיים באופן אחר. הדיכוטומיה בין האדם לטבע אינה פשוטה ואינה מדויקת. אמנם הטבע ללא נוכחות אנושית היה נראה שונה לחלוטין; ועם זאת בעוד שהאנושות היא ייחודית ומיוחדת, היא עדיין חלק מהטבע. בין אם נגדיר את הטבע ככלל הקיום, או כסדרה של החוקים השליטים זו – אנחנו בכל אופן כלולים בו....

ניתן לסכם את העניין באגדה עתיקה. כאשר הקב"ה ברא את האדם, הוא אמר, "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (בראשית א', כ"ו). באופן מסורתי מפרשים את הפסוק כדיבור א-לוקי אל המלאכים. אם כך, התכנית לא הייתה מוצלחת; איננו כמו המלאכים כלל וכלל. לפי פירוש אחר, א-לוקים דיבר אל הבריאה כולה, לטבע כולו. במקרה זה, "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" משמעותו "כל אחד יתרום את תרומתו". השועל והיונה, הנמר והכבשה, העכביש והדבורה – כל אחד תרם חלק קטן – כפי שגם תרמו המלאכים והשטן.

בני האדם ממשיכים להכיל את כל החלקים הללו. יש מי שהוא שועלי יותר, יש מי שדומה יותר לכבשה, אך ביחד אנחנו כוללים בתוכנו את התכונות המצויות בטבע כולו. באופן זה, אנחנו סיכום של הטבע, וכוללים בתוכנו את המיקרוקוסמוס של היקום. איכשהו עלינו ללמוד מכל השותפים שלנו, ואולי להתפלל שהחלק הנוסף הזה – "הניצוץ הא-לוקי" שנתרם על ידי הקב"ה – יסייע לנו לבחור בטוב.

וולנטין רספוטן, מתוך: **שלום טרויה**

האם האדמה הזו שייכת לך לבד? כולנו נמצאים כאן היום והולכים מחר.

אנחנו כמו ציפורים נודדות. אדמה זו שייכת לכולם – אלו שהיו כאן לפנינו, ואלה שיבואו אחרינו. אנחנו רק נמצאים כאן לזמן קצר ביותר... ומה עשית אתה עם הזמן? זקניך נתנו לך אותו למשמר כדי שתוכל לבלות בו את חייך ולהעביר אותו לצעירים...

"האדם הוא מלך הטבע", אמר אנדריי.

"כן, כן, מלך. מלוך לזמן קצר ומיד תתחרט".

שמיטה: מחזור של מנוחה, שחרור, ובעלות

כתב: גרת סילברסטין

הערה למנחה: יחידה זו ניתנת להעברה ב-60 או 75 דקות, בהתחשב במגבלות הזמן. ליחידה בת 75 דקות, אפשר לכלול את הטקסט בסיכום (מסומן ב**) ודין.

הקדמה (5 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

התורה מצווה עלינו לנוח בשבת, ביום השביעי. אך השבת מעניקה לנו הרבה יותר מאשר זמן לנוח: השבת היא הזדמנות להרהור והתחדשות, להערכה מחדש של היחס שלנו לחיי היום-יום. השבת חותמת את סופו של שבוע אחד ופותחת את השבוע הבא, במעגל שבו אפשר למדוד את מעבר הזמן.

התורה גם מצווה על האדם לעבוד את האדמה במשך שש שנים, ולאפשר לה לנוח בשנה השביעית – שנת השמיטה. התורה יוצרת בכך מעגל נוסף של שבע יחידות שמסתכם בתקופת מנוחה. המילה "שמיטה" משמעותה "להפיל" או "לשחרר". שנת השמיטה מעניקה לנו הזדמנות לשקול מחדש את מערכת היחסים שלנו עם היבול אותו אנחנו מגדלים. אם במציאות או כמשל, עבודתנו מניבה פירות בשל המאמץ שלנו, ואנחנו קוצרים את אשר זרענו. גם היום, בזמנים מודרניים, נפוץ השימוש במונחים חקלאיים כמו זריעה וקצירה כדי לתאר את עבודתנו. גם לשמיטה אפשר להעניק משמעות מעגלית אישית כתקופה של התחדשות אישית, ותזכורת שגם העולם שמסביבנו זקוק למנוחה.

➤ שאלות מנחות:

1. מהו המחזור המשמעותי בחייכם? כיצד אתם מציינים אותו? כיצד הוא משנה את החוויה שלכם בנוגע למה שהיה לפניו ולאחריו?

במהלך שנת השמיטה, התורה אוסרת פעולות חקלאיות שונות כמו חריש, זריעה, וקציר. היבול לא מפסיק לגדול במהלך שנת השמיטה – אילנות פרי אינם מפסיקים לייצר פירות רק משום שבני האדם אינם קוטפים אותם, ויש יבול שגדל פרא ללא מגע יד אדם. פירות, דגן, ויבולים נוספים מבשילים במהלך שנת השמיטה, ואלה נחשבים "קדושים"; לכן התורה מגבילה את כמות התבואה שמותר לאגור. לדוגמא, תבואה שמבשילה במהלך שנת השמיטה נחשבת הפקר ואינה בבעלותו של בעל השדה; כל מי שרוצה ליטול תבואה מתוך שדה של אחר רשאי לעשות כן. בנוסף, התורה מצווה על שמיטת כספים – ביטול של חובות בין אנשים.

הערה למנחה: השמיטה היא מצווה חקלאית שתלויה בארץ, כלומר היא מתקיימת רק בארץ ישראל. קיום השמיטה כרוך בפרטים הלכתיים רבים שבהם לא נדון היום. אם תרצו להמשיך ולדון במושג ההלכתי, תוכלו להיעזר באתר של מכון התורה והארץ כאן.

חלק א: שמיטה, שבת, והגר (20 דקות)

נתחיל להעמיק בטקסט המקראי ולהציג את רעיון השמיטה.

➤ בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 1-2 בחברותא, ולדון בשאלות לעיון. חברותא היא לימוד משותף בזוג. עיון משותף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי לימוד.

מקור 1: שמות כ"ג, א'-י"ב:

א לא תשא, שמע שוא; אל תשת ידך עם רשע, להיות עד חמס. ב לא תהיה אחרי רבים, לרעת; ולא תענה על רב, לנטת אחרי רבים להטת. ג ודל, לא תהדר בריבו. ד כי תפגע שור איבך, או חמרו תענה: השב תשיבנו, לו. ה כי תראה חמור שנאך, רבץ תחת משאו, וחדלת, מעזב לו עזב תעזב, עמו. ו לא תטה משפט אבינך, בריבו. ז מדבר שקר, תרחק; ונקי וצדיק אל תהרג, כי לא אצדיק רשע. ח ושחד, לא תקח: כי השחד יעור פקחים, ויסלף דברי צדיקים. ט וגר, לא תלחץ; ואתם, ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם, בארץ מצרים. י ושש שנים, תזרע את ארצך; ואספת, את תבואתה. יא והשביעת תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביני עמך, ויתרם, תאכל חית השדה; כן תעשה לכרמך, לזיתך. יב ששת ימים תעשה מעשיך, וביום השביעי תשבת למען ינוח, שורך וחמרך, וינפש בן אמתך, והגר.

מקור 2: ויקרא כ"ה, א'-ב', י"ח-כ"ג

א וידבר ה' אל משה, בהר סיני לאמר. ב דבר אל בני ישראל, ואמרת אליהם, כי תבאו אל הארץ, אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ, שבת לה'.

יח ועשיתם, את חקתי, ואת משפטי תשמרו, ועשיתם אתם וישבתם על הארץ, לבטח. יט ונתנה הארץ פריה, ואכלתם לשבע; וישבתם לבטח, עליה. כ וכי תאמרו, מה נאכל בשנה השביעית: הן לא תזרע, ולא נאסף את תבואתנו. כא וצויתי את ברכתי לכם, בשנה הששית; ועשת, את התבואה, לשלש השנים. כב וזרעתם, את השנה השמינית, ואכלתם, מן התבואה ישן; עד השנה התשיעית, עד בוא תבואתה תאכלו, ישן. כג והארץ, לא תמכר לצמתת כי לי, הארץ: כי גרים ותושבים אתם, עמדי.

➤ שאלות מנחות:

1. מה רומז כל מקור מקראי בנוגע למטרה או ליעוד של השמיטה? אילו הלכות מובאות לפני ואחרי תיאור השמיטה?
2. השמיטה מושווית לשבת במקור 1. במקור 2 מתוארת השמיטה כך: "ושבתה הארץ שבת לה". מה לדעתכם ניתן ללמוד מהשוואה זו בין שמיטה לשבת?
3. במקור 1 (שמות כ"ג, י"א), לפועל "תשמטנה" שורש משותף למילה "שמיטה", שמשמעותה שחרור. במקור 2 (ויקרא כ"ה, ב'), נאמר על הארץ "ושבתה". לפועל זה שורש משותף עם שבת, ומשמעות הפועל להפסיק מעשיית מלאכה. מהו החיבור האפשרי בין שחרור ושבתה ממלאכה? במה שונים השניים?
4. במקור 1 מצוות השמיטה באה מיד אחרי התזכורת שאנחנו היינו פעם גרים בארץ מצרים. מקור 2 גם מתאר את עם ישראל כגרים "כי גרים ותושבים אתם עמדי" – אפילו כאשר אנחנו שוכנים בארצנו. כיצד הגרות מתקשרת לשמירה על מצוות השמיטה?

➤ כנסו את הלומדים ובקשו מכל חברותא לשתף את המשתתפים בתובנה.

קיים דגש משמעותי על הקשר בין החובות החברתיות שלנו כלפי הגר ומצוות השמיטה. מי שיש לו קרקעות מאפשר לעצים ולשדות לנוח, וכפי שנאמר במקור 2, אוכל מיבול של השנה השישית. האיכר נח, האדמה נחה, ולכולם יש אוכל – אפילו לגר.

חלק ב: "ואכלו אביוני עמך" – עם הבעלות מגיעה אחריות (15 דקות)

נביט מקרוב במשמעות של הפקר או העדר בעלות, ובקשר שבין בעלות ואחריות כלפי החלש. במקור 3 הרמב"ם מבאר את מושג ההפקר. הרמב"ם חי בספרד ובמצרים במאה ה-12; הוא היה רופא ופילוסוף, וכתביו היו בעלי השפעה מכרעת על העולם היהודי. מושג ההפקר חל על חפץ שאין לו בעלים. המושג שונה מדבר ששייך לציבור, והציבור שולט בשימוש בו. כל אדם פרטי יכול ליטול דבר שהוא הפקר ולהחיל עליו בעלות.

מקור 3: רמב"ם, משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל, ד, כד

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנה: (שמות כ"ג, י"א) "והשביעת תשמטנה ונטשתה". וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית בטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פרותיו לתוך ביתו. אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנהגמר (שמות כ"ג, י"א) "ואכלו אביני עמך". ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר:

➤ שאלות מנחות:

1. הכרזה שהתבואה היא הפקר היא מעשה חיובי. מדוע חשוב להפקיר את התבואה, במקום פשוט להימנע מקציר ולאפשר לאחרים לבוא וליטול אם ירצו?
2. האם יש הצהרה שאתם נוהגים לומר באופן שגרתי (לדוגמא, הצהרה על השתתפות במפלגה פוליטית או אפילו הצהרת אהבה כלפי אדם אחר)? כיצד עצם ההצהרה משפיעה על החוויה?

במקור 4, מתאר הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ את אופי מצוות הצדקה. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 4: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "גמילות חסדים", שיחה שהועברה בשנת 1971

התורה מצווה עלינו לתת מעשר (10% מן התבואה) לעני, פעמיים בכל שבע שנים (בשנה השלישית והשישית של כל מחזור של שבע שנים). היום, אנשים רבים נוהגים לתת 10% מכל הרווחים שלהם לצדקה – מנהג נפוץ שלפי חלק מהדעות הפך לחובה הלכתית. היסטורית, המעשרות לא היו שייכות לבעל הקרקע, אלא לעני. לבעל הקרקע הייתה רק הזכות לבחור לאיזה עני הוא מבקש לתת את המעשר. הרעיון הבסיסי הוא שסיוע לעני ולאביון אינו נובע רק מצורך של העני והאביון, אלא גם מהצורך שמי שיש לו ייתן לאחר. סיוע לנזקק אינו מתואר כדרכה של החברה להתמודד עם אסונות בקהילה, אלא חובה של כל פרט ופרט. לעניים יש זכות לדרוש ולקבל. מצד שני, הנותן אינו מעניק בשל טוב לבו או משום שהוא נתון תחת לחץ ציבורי כלשהוא, אלא משום שזוהי חובתו. אדם חייב קודם כל לתת, ורק אחר כך לחפש עניים.

➤ שאלות מנחות:

1. מנו מספר דרכים שבהם אפשר לקיים את עיקרון ההפקר כיום, למרות שאיננו גרים בחברה חקלאית.
2. הרב שטינזלץ אומר בפירוש שמטרת המעשר אינו טוב הלב של הנותן, אלא גילוי אחריות כלפי האחר. כיצד הבנת המעשרות כחיוב משפיע על תפיסת הצורך למלא את צרכיו של האחר? כיצד החיוב לעשר דומה או שונה מהחיוב להכריז שיבול השמיטה הוא הפקר?

נראה שבעלות – בין אם בעלות על אדמה או על חפצים – היא אחריות יותר מאשר זכות. לפי התורה, בעלי אמצעים חייבים לסייע בידי מי שנזקק לעזרה. כדאי לבדוק כיצד נוכל אנחנו לקיים חובה זו בעולם

המודרני, שבו הקשר שלנו לאדמה חלש יותר, והדברים שעליהם יש לנו עליהם בעלות, ניידים ואפילו לא חומריים.

שנת השמיטה מזכירה לנו "כי גרים ותושבים אתם עמדי". לאור זאת, השמיטה הופכת לזמן של הרהור וחשבון נפש, שבו אנו זוכרים תקופה שבה לא הייתה לנו קרקע "משלנו". השמיטה אמורה להזכיר לנו להיכנס לנעליים של האביון, חסר הבית, הנזקק. היא מזכירה לנו שככל שאנחנו חושבים שיש לנו יותר, כך אנחנו חייבים לסייע בידי אחרים. בנוסף, היא מציעה לנו הזדמנות לחשוב: אם איננו הבעלים, מיהו הבעלים האמיתית?

חלק ג: מיהו הריבון האמיתי? (10 דקות)

התלמוד הבבלי מסכת סנהדרין לט, א (מקור 5) מתייחס לשאלה בתנך מיהו הריבון האמיתי של הארץ. במקור 6, הרב יוסף צבי רימון (נולד 1968), רבה של שכונת אלון שבות דרום, ור"מ בישיבת הר עציון, מציע נקודת מבט נוספת על נושא זה.

< בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 5-6 בחברותא, ולחשוב על השאלות לעיון.

מקור 5: תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין לט, א

אתא ההוא תלמידא (בא תלמיד אחד) לפני ר' אבהו ואמר ליה: מאי טעמא דשביעתא (מה טעם שנת השמיטה) אמר להו: השתא אמינה לכו מילתא דשויא לתרייהו (עכשיו אני אומר לכם דבר שיהיה שוה וראוי לשנים) אמר הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שש שנים והשמיטו שנת השבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא ואין אתם בה אלא כשכירים.

מקור 6: הרב יוסף צבי רימון, שמיטה

אמנם, ייתכן שישנו טעם אחד לשמיטה: "כי לי הארץ" (ויקרא כ"ה, כ"ג). הארץ שייכת לקב"ה, והאדם איננו בעלים עליה. מכח טעם זה, נגזרים גם הדברים האחרים: האדם אמור בשנת השמיטה להראות שהוא איננו בעלים, ולכן היבול מופקר. בדומה לכך הוא גם מפסיק את עבודתו כדי שלא תהיה לו תחושה שהוא יצר את היבול...

...שנת השמיטה תלמד את האדם שלמעשה בכל השנים אין הוא הבעלים האמיתי. זהו המוקד של איסור "בל תשחית": אסור לך להשחית כי אינך הבעלים.

➤ שאלות מנחות:

1. כיצד שמירת הלכות שמיטה עשוי לשנות את תודעת הבעלות?
2. כיצד טיפוח של תחושה שהארץ שייכת לקב"ה, ושנחנו לא הריבון בעולם, קשורים לסיבות שמאחורי השמיטה, שמתוארות בחלקים א-ב?
3. האם אתם מתייחסים לדבר שאול בצורה שונה מדבר ששייך לכם? כיצד הייתם נוהגים לו הייתם חושבים שאינכם הריבון?

אם נחשוב על עצמנו כעל חלק קטן ממה גדול יותר, אולי ננהג בעולם שסביבנו באופן שונה. לדוגמא, ההכרה בכך שאיננו אלא גרים שמתגוררים על אדמה של מישהו אחר, אולי תוביל למודעות גדולה יותר, ודאגה גדולה יותר לגבי אופן התנהלותנו בעולם. אם תשאילו ממישהו חולצה, האם הייתם משיבים אותה קרועה או מלוכלכת? אם תשאלו כסף ממישהו, האם תשיבו רק חלק מהסכום לבעלים? הארץ – האדמה וכל משאביה – הושאלה לנו. אנחנו גרים על האדמה שנתן לנו ה', ואין לנו זכות להרוס דבר שלא שייך לנו.

סיכום (10 או 25** דקות)

המקור האחרון מובא מתוך ספר החינוך, ספר שיטתי שמונה את כל 613 המצוות. הספר הופיע לראשונה בספרד במהלך המאה ה-13. הוא מציע הסברים למצוות השמיטה.

מקור 7: ספר החינוך, מצווה פד.

ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם. ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון.

➤ שאלות מנחות:

1. מה המשמעות של מצוות השמיטה לפי ספר החינוך? מה היא מעוררת בנו?
- לפי ספר החינוך השמיטה מעוררת אמונה בקב"ה ונטייה לנתינה לאחר ללא נטילת בעלות. היא מזכירה לנו שקיום המצווה מזכיר לנו שאין לנו למעשה בעלות על שום דבר. בכך שאנו הופכים בשמחה, ברצון, בביטחון ל"גרים", אנחנו מתמלאים בנדיבות ואמונה.**

בחנו את החשיבות של מצוות השמיטה כחלק ממעגל רחב יותר של אחריות כלפי הארץ. הזכרנו את העיקרון של ההפקר – הארץ ופרותיה אינם שייכים לנו אלא לקב"ה. הלכות שמיטה מחייבים אותנו לוותר על השליטה שלנו באדמתנו. אנו מצווים לאפשר לאדמות לנוח, ולא לקצור ולמכור תבואה. אנו מחויבים לשחרר את פירות האדמה, ולהפקיר אותה לאחרים. מעבר לחקלאות, הערכים בבסיס הלכות אלה יכולים להיות רלוונטיים גם למעגלים המודרניים של החיים, למערכות יחסים בין בני אדם, ולשימוש נכון במשאבי הטבע.

➤ **שאלות מנחות:**

1. מהו הפקר היום בחיינו העירוניים, מבחינה מציאותית ורוחנית?
2. אילו עקרונות של השמיטה ניתן להחיל על המערכת האקולוגית של ההתנהגות האנושית? כיצד נין לשחרר במערכות יחסים עם אנשים ועם קהילה, וכיצד עשוי הדבר לשנות את נקודת המבט שלנו בנוגע לכבוד הדדי ואחריות כלפי האחר?

שמיטה: מחזור של מנוחה, שחרור, ובעלות

דף מקורות

חלק א: שמיטה, שבת, והגר

מקור 1: שמות כ"ג, א'-י"ב:

א לא תשא, שמע שןא; אל תשת ידך עם רשע, להית עד חמס. ב לא תהיה אחרי רבים, לרעת; ולא תענה על רב, לנטת אחרי רבים להטת. ג ודל, לא תהדר בריבו. ד כי תפגע שור איבך, או חמרו תעה: השב תשיבנו, לו. ה כי תראה חמור שנאך, רבץ תחת משאו, וחדלת, מעזב לו עזב תעזב, עמו. ו לא תטה משפט אבינך, בריבו. ז מדבר שקר, תרסק; ונקי וצדיק אל תהרג, כי לא אצדיק רשע. ח ושמד, לא תקח: כי השמד יעור פקחים, ויסלף דברי צדיקים. ט וגר, לא תלחץ; ואתם, ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם, בארץ מצרים. י ושש שנים, תזרע את ארצך; ואספת, את תבואתה. יא והשביעת תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביני עמך, ויתרם, תאכל חית השדה; כן תעשה לכרמך, לזיתך. יב ששת ימים תעשה מעשיך, וביום השביעי תשבת למען ינוח, שורך וחמרך, וינפש בן אמתך, והגר

מקור 2: ויקרא כ"ה, א'-ב', י"ח-כ"ג

א וידבר ה' אל משה, בהר סיני לאמר. ב דבר אל בני ישראל, ואמרת אליהם, כי תבאו אל הארץ, אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ, שבת לה'.

יח ועשיתם, את חקתי, ואת משפטי תשמרו, ועשיתם אתם וישבתם על הארץ, לבטח.

יח ועשיתם, את חקתי, ואת משפטי תשמרו, ועשיתם אתם וישבתם על הארץ, לבטח. יט ונתנה הארץ פריה, ואכלתם לשבע; וישבתם לבטח, עליה. כ וכי תאמרו, מה נאכל בשנה השביעת: הן לא חרע, ולא נאסף את תבואתנו. כא וצויתי את ברכתי לכם, בשנה הששית; ועשת, את התבואה, לשלש, השנים. כב וזרעתם, את השנה השמינת, ואכלתם, מן התבואה ישן; עד השנה התשיעת, עד בוא תבואתה תאכלו, ישן. כג והארץ, לא תמכר לצמתת כי לי, הארץ: כי גרים ותושבים אתם, עמדי.

חלק ב: "ואכלו אביוני עמך" – עם הבעלות מגיעה אחריות

מקור 3: רמב"ם, משנה תורה, הלכות שמיטה ויובל, ד, כד

מִצּוֹת עֲשֵׂה לְהַשְׁמִיט כָּל מָה שֶׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ בְּשָׁבִיעֵית שְׁנָאֲמַר (שמות כ"ג, י"א) "וְהַשְׁבִּיעַת תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשֶׁתָּה". וְכֵן הַנּוֹעֵל כְּרָמוֹ אוֹ סֵג שְׂדֵהוּ בְּשָׁבִיעֵית בְּטֹל מִצּוֹת עֲשֵׂה. וְכֵן אִם אָסַף כָּל פְּרוֹתָיו לְתוֹךְ בֵּיתוֹ. אֲלֵא יִפְקִיר הַכֹּל וְיָד הַכֹּל שְׁוִין בְּכָל מְקוֹם שְׁנָאֲמַר (שמות כ"ג, י"א) "וְאָכְלוּ אֲבִיבֵי עֵמֶךָ". וַיֵּשׁ לוֹ לְהַבִּיא לְתוֹךְ בֵּיתוֹ מֵעַט כְּדָרְךָ שְׁמַבִּיאִין מִן הַהֶפְקֵר:

מקור 4: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, "גמילות חסדים", שיחה שהועברה בשנת 1971

התורה מצווה עלינו לתת מעשר (10% מן התבואה) לעני, פעמיים בכל שבע שנים (בשנה השלישית והשישית של כל מחזור של שבע שנים). היום, אנשים רבים נוהגים לתת 10% מכל הרווחים שלהם לצדקה – מנהג נפוץ שלפי חלק מהדעות הפך לחובה הלכתית. היסטורית, המעשרות לא היו שייכות לבעל הקרקע, אלא לעני. לבעל הקרקע הייתה רק הזכות לבחור לאיזה עני הוא מבקש לתת את המעשר. הרעיון הבסיסי הוא שסיוע לעני ולאביון אינו נובע רק מצורך של העני והאביון, אלא גם מצורך שמי שיש לו ייתן לאחר. סיוע לנזקק אינו מתואר כדרכה של החברה להתמודד עם אסונות בקהילה, אלא חובה של כל פרט ופרט. לעניים יש זכות לדרוש ולקבל. מצד שני, הנותן אינו מעניק בשל טוב לבו או משום שהוא נתון תחת לחץ ציבורי כלשהוא, אלא משום שזוהי חובתו. אדם חייב קודם כל לתת, ורק אחר כך לחפש עניים.

חלק ג: מיהו הריבון האמיתי? (10 דקות)

מקור 5: תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין לט, א

אתא ההוא תלמידא (בא תלמיד אחד) לפני ר' אבהו **ואמר ליה: מאי טעמא דשביעתא** (מה טעם שנת השמיטה) **אמר להו: השתא אמינה לנו מילתא דשויה לתרייהו** (עכשיו אני אומר לכם דבר שיהיה שוה וראוי לשניכם) **אמר הקדוש ברוך הוא לישראל זרעו שש שנים והשמיטו שנת השבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא ואין אתם בה אלא כשכירים.**

מקור 6: הרב יוסף צבי רימון, שמיטה

אמנם, ייתכן שישנו טעם אחד לשמיטה: "כי לי הארץ" (ויקרא כ"ה, כ"ג). הארץ שייכת לקב"ה, והאדם איננו בעלים עליה. מכח טעם זה, נגזרים גם הדברים האחרים: האדם אמור בשנת השמיטה להראות שהוא איננו בעלים, ולכן היבול מופקר. בדומה לכך הוא גם מפסיק את עבודתו כדי שלא תהיה לו תחושה שהוא יצר את היבול...

...שנת השמיטה תלמד את האדם שלמעשה בכל השנים אין הוא הבעלים האמיתי. זהו המוקד של איסור "בל תשחית": אסור לך להשחית כי אינך הבעלים.

מקור 7: ספר החינוך, מצווה פד.

ספר החינוך, מצווה פד

ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם. ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון.

את הגשם תן רק בעתו

כתבה: שרה ווקנפלד

הערה למנחה: יחידה זו אפשר להעביר ב-60 או 90 דקות, בהתחשב במגבלות הזמן. ליחידה בת 60 דקות, יש להשמיט את חלק ד. ליחידה בת 90 דקות, יש לכלול את חלק ד, ולאפשר זמן לדין.

הקדמה (5 דקות)

ברוכים הבאים ליום העולמי ללימוד יהדות!

לבני האדם יש מערכת יחסים מורכבת עם הגשם. הטבע מעניק לנו את המים להם אנו זקוקים לחיות, אבל כאשר הגשם יורד בעונה הלא נכונה, או בכמויות בלתי סבירות – הוא הופך לכוח הרסני. מקורות יהודיים מתייחסים לאיזון עדין זה, ומדגימים את מערכת היחסים המורכבת שלנו עם הגשם. יחידה זו תבחן את הגשם באותם המקורות, ותבדוק כיצד הגישה היהודית המסורתית לגשם עשויה לסייע לנו בהבנה מעמיקה יותר של היחס שלנו לגשם בפרט ולטבע בכלל.

נחשוב לרגע על האסוציאציות שמעלות גשם, והחוויות שלנו עם הגשם. האופן שבו אנשים מתייחסים לגשם תלוי במקום שבו הם גרים. חלקכם אולי חוויתם בצורת, ואולי אחרים חוו מבול או הוריקן.

➤ שאלות מנחות:

1. האם יש קולות, ריחות, או אירועים משמעותיים שקשורים לגשם? האם קשרים אלה הם חיוביים באופן כללי, או שליליים?

חלק א: מחכים לגשם (20 דקות)

"מים" הוא שיר של המשורר ופעיל איכות הסביבה וונדל א. ברי (נולד 1934)

מקור 1: וונדל ברי, מתוך השיר "מים" (אנגלית, 1970)

החשש מפני אבק בפי תמיד מלווה אותי,

ואני הבעל הנאמן של הגשם,

אני אוהב את מי הבארות והמעיינות,

ואת טעם הגגות במקווה המים.

אני איש יבש, שצימאנו הוא שבח העננים, ושמוחו

דומה לכוס.

המתיקות שלי היא להתעורר

בלילה

אחרי ימים של חום יבש, ולשמוע

את הגשם.

➤ שאלות מנחות:

1. האם חווייתם פעם צמא? האם הייתם פעם במצב שבו חששתם שלא יהיו לכם מים?
2. למה מתכוון המשורר באומרו, "ואני הבעל הנאמן של הגשם"? אילו תמונות מעורר בכך המשפט?
3. האם אתם מזדהים עם התחושות המתוארות בשיר? מדוע?

למשורר יש מערכת יחסים אינטנסיבית עם הגשם. "בעל" או בן זוג עשוי להיות נאמן, סבלני, ואוהב. שימו לב למתח בין אהבת הגשם והחשש מפני העדרו, ולהערכה העמוקה של היתרונות בבוא הגשם.

מקור 2 לקוח מתוך התלמוד הבבלי, מסכת תענית. פרק א במסכת תענית עוסק בצורך ובהשפעה של הגשם, ובאופן שבו יש להתפלל לגשם. במקור 2 מובאת התפילה "נשמת כל חי" שמזכרת במקור התלמודי.

מקור 2א: תלמוד בבלי, מסכת תענית ו,ב

אמר רבי אבהו מאימתי מברכין על הגשמים ברכת הודאה - משיצא חתן לקראת כלה כלומר שיורדים גשם בכמות מספקת שלעומת הטיפות היורדות קופצות כנגדן טיפות מהשלוליות שבקרקע. מאי (מה) מברך על הגשמים? אמר רב יהודה אמר רב, אומרים: "מודים אנחנו לך ה' א-לוקינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו". ור' יוחנן מסיים הכי (מסיים באותה ברכה כך) בלשון זו: אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו וכו' (כפי שנאמר בתפילת נשמת) עד "אל יעזבונו רחמיך ה' א-לוקינו ולא עזבונו, ברוך רוב ההודאות."

מקור 2ב: מתוך התפילה "נשמת כל חי"

אלו פיננו מלא שירה פים, ולשוננו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' א-לקינו וא-לקי אבותינו, ולברך את שמך על אחת מאלף אלפים ורבי רבבות פעמים, הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו ה' א-לקינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו, ובשבע כלכלתנו; מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך, ולא עזבונו חסדיך.

➤ שאלות מנחות:

1. עיינו בניסוח של התפילה. על מה אנו מודים לקב"ה בתפילה זו?
2. באילו דימויים משתמש הטקסט? מדוע בחר המחבר דווקא בדימויים הללו?
3. תפילה זו נאמרת כתפילת הודיה על הגשם. האם הגבתם פעם לגשם או להתרחשות טבעית אחרת בתפילה?
4. כיצד תפילה מעין זו בתגובה לגשם עשויה לשנות את התפיסה שלנו לגבי הטבע?

התפילה מכירה בערך של כל טיפת גשם. למעשה, הגשם מזכיר לנו לעצור ולזכור רגעים חשובים של גאולה במהלך ההיסטוריה היהודית.

התפילה "נשמת כל חי" נאמרת בשבת וחגים כחלק מתפילת הבוקר. לגשם יש, אם כן, אסוציאציה חגיגית: הוא גורם לנו לקחת פסק זמן כדי להעריך כל טיפה כמתנה מה', ולהיזכר ברגעי שיא אחרים במהלך ההיסטוריה של עם ישראל.

תיאורי הטבע בתפילה מלאים בתנועה (לשוננו כגלי הים, ידיים פרושות כנשרי שמים). חישובו על כוחם של דימויים אלה, והשוו את התחושות שהם מעוררים עם אלה שחוויתם בקריאת השיר של וונדל ברי.

שני המקורות מבהירים שבזמן שאנשים רבים מתייחסים לגשם כאל דבר מובן מאליו, אי אפשר לשרוד בלי גשם. מה שנכון לגבי הגשם נכון גם לגבי היחס שלנו לעולם הרחב: אנו שוכחים לעיתים להעריך את המשאבים שעומדים לרשותנו, ולפעמים זוכרים אותם רק כאשר המשאבים נתונים בסכנה. עם זאת, למרות שאנחנו לא תמיד זוכרים לעצור ולהודות לה' על הגשם, בהעדר הגשם קשה לשכוח את החורבן האורב לנו.

נחשוב כיצד אפשר לטפח גישה מודעת יותר כלפי הטבע.

חלק ב: יום הגשם (8 דקות)

➤ בקשו מאחד המשתתפים לקרוא את מקור 3 בקול.

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת תענית ז, א-ב

אמר ר' אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאילו תחיית המתים לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים... אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה שנא' (דברים ל"ב, ב') "יערף כמטר לקחי" ואין לקח אלא תורה, שנא' (משלי ד', ב') "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו"... אמר רבי חמא בר' חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ.

אמר ר' אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים וכמה הוא גדול דאילו תחיית המתים לצדיקים בלבד ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים .

כיוצא בו אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה שנאמר (דברים לב, ב') "יערף כמטר לקחי" ואין לקח אלא תורה שנאמר (משלי ד, ב') "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו".

אמר רבי חמא בר' חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ.

➤ שאלות מנחות:

1. "יום הגשם" מושווה בתלמוד לשלושה אירועים: תחיית המתים, מתן תורה, ובריאת העולם. מה תרם (או יתרום) כל אחד מן האירועים הללו לעולם? מהי משמעות השוואה?
2. לאיזה אירוע בחיכם תוכלו להשוות את "יום הגשם"?

הטקסט מדגיש את האופן שבו כל היבט בחיים תלוי במים. "יום הגשם" משווה לאירועים מכוננים מן העבר, ההווה, והעתיד של עם ישראל. מתן תורה הוא תרומה מכרעת לקיום הרוחני של העם היהודי. "יום הגשם" הוא יום יקר, מתנה של חיים וגדילה. עלינו לציין ימים גשומים בהודיה כפי שאנו מודים על מתן תורה או נס הבריאה. אולי הדבר החשוב מכל הוא ששלושת האנלוגיות מייצגות מתנה ששייכת לאנושות. האיזון בטבע הוא מתנה שקיבלנו ללא תמורה, וללא מאמץ.

חלק ג: מי שראוי לגשם (22 דקות)

מקור 4 לקוח מתוך ספר דברים, שם המיקוד עובר מן הגשם כמתנה ליחס האנושי לטבע, ומושם דגש על האופן שבו האדם הופך לראוי לגשם, או לאיזון נכון עם הטבע.

מקור 4: דברים י"א, י"ג-י"ז

יג וְהָיָה, אִם שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי, אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם, הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְלַעֲבֹדוֹ, בְּכֹל לְבַבְכֶם, וּבְכֹל נַפְשְׁכֶם. יד וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ, יוֹרֵה וּמְלַקֹּשׁ; וְאֶסְפַּף דְּגַנְךָ, וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ. טו וְנָתַתִּי עֶשֶׂב בְּשָׂדֶךָ,

לְבַהֲמַתְּךָ; וְאָכַלְתָּ, וְשָׂבַעְתָּ. טַז הַשְּׁמֵרוֹ לָכֶם, פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם; וְסָרְתֶם, וְעַבַּדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם, לָהֶם. יז וְסָרָה אִפְּה' בְּכֶם, וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר, וְהִאֲדָמָה, לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ; וְאָבַדְתֶּם מִהֲרָה, מֵעַל הָאָרֶץ הַטֶּבֶה, אֲשֶׁר ה', נָתַן לָכֶם.

➤ **שאלות מנחות:**

1. לפי ספר דברים, ההתנהגות האנושית משפיעה על הגשם, בין אם לחיוב – בעשיית המצוות, או לשלילה – בהפרה של ברית התורה. מי נענש על מעשי האדם, האדם או האדמה?
2. האם לדעתכם אפשר "לזכות" בגשם? האם מגיע לנו שירד גשם? מדוע?
3. למה מתכוונת התורה בביטוי "גשם בעיתו"? מתי חלה עונת הגשמים – ומתי לא ראוי שירד גשם?

הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ מציע פרשנות משלו לדברים יא, יז. הרב שטינזלץ הוא אחד ההוגים המובילים של ימינו. הוא מוכר בזכות התרגום והפירוש המשולב שכתב לתלמוד כולו, ובזכות עבודתו בתחום הקבלה.

מקור 5: הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ, מתוך ההקדמה למסכת תענית

הפורענות המצויה ביותר, הצריכה להביא להתעוררות של התשובה, היא עצירת הגשמים, ועל כן קשורים בה רוב עניני מסכת תענית. עצירת הגשם היא, כאמור בתורה, אות לחרון אף ה' (דברים י"א, י"ז) הן כהתראה והן כעונש. בשעת עצירת גשמים, עוד פי כמה מאשר בשעות צרה ואסון אחרים, אין לו לאדם דרך לשנות את הדברים אלא על ידי תפילה ותחינה לקב"ה שיביא את הגשמים. יתירה מזו, עצירת גשמים איננה רק פורענות מקומית שמצוקתה היא זמנית בלבד, אלא היא עלולה להביא אסון על הארץ כולה.

הרב שטינזלץ מצביע על כך שהעדר גשם במקרא הוא סימן לכעסו של הקב"ה, וכי נוכחות או העדר גשם משפיע על קשת רחבה יותר של הקיום האנושי. היום לא נפוץ לחשוב על גשם ומשאבי הטבע כמונחים של שכר ועונש, ולמרות זאת חשוב לשים לב להשפעה של ההתנהגות האנושית על העולם שמסביבנו. נדון כעת בהתנהלות הראויה כלפי הגשם כמשאב טבעי.

➤ **שאלות מנחות:**

1. אילו דוגמאות של אסונות יכולים להשפיע על "הארץ כולה"?
2. אסונות טבע אינם נגרמים על ידי פעולה בודדת של אדם פרטי. פעולות רבות על ידי אנשים רבים יכולות ליצור אפקט דומינו שיוביל לתוצאה הרבה יותר הרסנית, או חיובית. כיצד נוכל לגרום להשפעה חיובית? (לדוגמא, הימנעות מהשקייית הגינה במהלך בצורת, או דאגה לניקוי הצינורות בעונת הגשם).

3. חיסכון במים הוא הקרבה של הפרט למען הכלל. בעת בצורת איננו משקים את הגינה. אבל קשה לאדם פרטי לשנות את התנהגותו – חשבו כמה קשה להיפטר ממנהג מגונה – כיצד ייתכן לשנות את התנהגותו של עם שלם? כיצד ההודיה או מודעות של הפרט משפיעה על ההתנהגות של הכלל?

נשוב למקורות הקודמים שעוסקים באופן שבו היהדות דוחפת אותנו להיות רגישים לאיזון העדין בעולם הטבע. יש להודות לקב"ה על כל טיפה, ולהעריך את כול החיים המצוי בה.

חלק 4: ברכת הגשם (12 דקות)

בפסוקים בדברים גשם בעתו הוא סימן לחסד א-לוקי. מקורות 6-7 מזכירים לנו את הקו הדק שבין יותר מדי ומספיק, התזמון הזהיר, וכל הגורמים הנוספים שקובעים כיצד הגשם משפיע עלינו כפרטים וכחברה.

< בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 6-7 בחברותי, ולדון בשאלות להלן. חברותא היא לימוד משותף בזוג. עיון משותף מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי לימוד.

מקור 6: תלמוד בבלי, מסכת תענית יט, א, עם תרגום ופירוש של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

על כל צרה שלא תבוא (לשון נקיה, כלומר: צרה שתבוא) על הצבור- מתריעין עליהן, חוץ מרוב גשמים, שאף שצרה היא, כיון שהמים בכלל לברכה הם אין מתריעין עליה. ומספרים, מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים אותם תנורי חרס שבהם היו צולים קרבן הפסח בשביל שלא ימוקו (ימסו במים) שמובטח היה שירדו גשמים מרובים. התפלל ולא ירדו גשמים כלל. מה עשה? עג עוגה (מעגל) באדמה, ועמד בתוכה, ואמר לפניו: ריבנו של עולם! בניך שמו פניהם עלי, שאני כבן בית לפניך, על כן נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. בטיפות קטנות בלבד. אמר לו: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחן ומערות כלומר גשמים מרובים עד שיתמלאו אף בורות המים, ויספיקו לכל השנה. התחילו גשמים לירד בזעף. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רמון ברכה ונדבה. ולא גשמים מזיקים. ירדו גשמים כתקנן אבל המשיכו וירדו כה הרבה עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים שרבו כל כך בעיר ונמלטו למקום גבוה יותר. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו - כך התפלל שילכו להן. אמר להם: צאו וראו אם נמחית אבן הטועין (אבן גדולה שהיתה בעיר שעליה הכריזו על האבידות ועל המציאות) כלומר, בלשון גוזמה אמר: אם לא הגיעו הגשמים עד כדי כך - אין מן הראוי לבקש שיפסקו שלח לו נשיא הסנהדרין באותו הדור שמעון בן שטח: אלמלא (אם לא) חוני אתה - גוזרני עליך נידוי על שאתה מדבר בלשון זו כלפי מעלה. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא (מתפנק) לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר "גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו ישמח אביו ואמר ותגל יולדתך" (משלי כ"ג, כ"ד- כ"ה)

מקור 7: מתוך תפילת גשם הנאמרת בשמיני עצרת

שְׁאֵתָהּ הוּא ה' אֱ-לֹהֵינוּ

מְשִׁיב הָרוּחַ וּמֹרִיד הַגֶּשֶׁם

לְבָרְכָהּ וְלֹא לְקַלְלָהּ. אָמֵן

לְחַיִּים וְלֹא לְמֵוֹת. אָמֵן

לְשֶׁבַע וְלֹא לְרִצּוֹן. אָמֵן

➤ שאלות לדיון בחברותא

1. באילו מצבים הגשם נחשב לקללה? מתי הגשם גורם לרצון או למוות?
 2. נראה ששלוש השורות האחרונות בתפילה הם ואריאציה של אותו רעיון. מה אומר לנו הדמיון וההבדל בין הניסוחים השונים?
 3. מה המשמעות של "גשמי רצון"?
- כנסו את הלומדים לדיון בשאלות אלה.

סיכום

השיר של וונדל ברי והקטע הראשון של מסכת תענית מציבים את האדם במערכת יחסים מלאה עם הגשם והטבע. בני האדם תלויים בטבע וקשורים אליו, ואנו מודים לה' על כל טיפת גשם. המקור השני ממסכת תענית משווה את הגשם למתנה שלא מגיעה לנו, שמעניקה לנו קיום פיסי ורוחני, וגם תקווה לעתיד. בניגוד לכך, הפסוקים בדברים והפרשנות של הרב שטינזלץ מציירים תמונה שבה ההתנהגות האנושית היא המקור לגשם או להעדר הגשם, ולבצורת. מקורות אלה מזכירים לנו את חשיבות הגשם בזמן הנכון – "גשם בעתו". התפילה במקור המסכם מזכירה לנו שמים היא עניין של חיים ומוות, שאין לזלזל בו. המים משפיע על כולנו. גם אם המעשים שלנו אינם משפיעים באופן ישיר על ירידת הגשם, עלינו לוודא שאנחנו מכבדים ודואגים למשאבים שהעמיד הקב"ה לרשותנו. צריך לא רק להודות על מה שיש לנו, אלא גם להחליט החלטות מודעות יותר, ולפעול לחיסכון במים ובמשאבים אחרים.

➤ שאלות מנחות:

ראינו ששירה, תפילה, ולימוד הם דרכים להגביר את המודעות וההערכה של עולם הטבע. מה תוכלו לעשות בחייכם כדי להעריך יותר את הגשם?

את הגשם תן רק בעתו

דף מקורות

חלק א: מחכים לגשם

מקור 1: וונדל ברי, מתוך השיר "מים" (אנגלית, 1970)

החשש מפני אבק בפי תמיד מלווה אותי,

ואני הבעל הנאמן של הגשם,

אני אוהב את מי הבארות והמעיינות,

ואת טעם הגגות במקווה המים.

אני איש יבש, שצימאוונו הוא שבח העננים, ושמוחו

דומה לכוס.

המתיקות שלי היא להתעורר

בלילה

אחרי ימים של חום יבש, ולשמוע

את הגשם.

מקור 2א: תלמוד בבלי, מסכת תענית ו,ב

אמר רבי אבהו מאימתי מברכין על הגשמים ברכת הודאה - משיצא חתן לקראת כלה כלומר שיורדים גשם בכמות מספקת שלעומת הטיפות היורדות קופצות כנגדן טיפות מהשלוליות שבקרקע. מאי (מה) מברך על הגשמים? אמר רב יהודה אמר רב, אומרים: "מודים אנחנו לך ה' א-לוקינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו". ור' יוחנן מסיים הכי (מסיים באותה ברכה כך) בלשון זו: אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו וכו' (כפי שנאמר בתפילת נשמת) עד "אל יעזבונו רחמיך ה' א-לקינו ולא עזבונו, ברוך רוב ההודאות."

מקור 2ב: מתוך התפילה "נשמת כל חי"

אלו פיננו מלא שירה כים, ולשוננו רנה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' א-לקינו וא-לקי אבותינו, ולברך את שמך על אמת מאלף אלפי ארבי רבבות פעמים, הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו ה' א-לקינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו, ובשבע כלכלתנו; מחרב הצלתנו, ומדבר מלטתנו, ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיך, ולא עזבונו חסדיך.

חלק ב: יום הגשם

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת תענית ז, א-ב

אמר ר' אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאילו תחיית המתים לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים... אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה שנא' (דברים ל"ב, ב') "יערף כמטר לקחי" ואין לקח אלא תורה שנא' (משלי ד', ב') "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו" אמר רבי חמא בר' חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ.

תרגום ופירוש: אמר ר' אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים וכמה הוא גדול דאילו תחיית המתים לצדיקים בלבד ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים .

כיוצא בו אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה שנאמר (דברים לב, ב) "יערף כמטר לקחי" ואין לקח אלא תורה שנאמר (משלי ד, ב) "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו".

אמר רבי חמא בר' חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ.

חלק ג: מי שראוי לגשם

מקור 4: דברים י"א, י"ג-י"ז

יג והיה, אם שמע תשמעו אל מצותי, אשר אנכי מצוה אתכם, היום לאהבה את ה' אלקיכם, ולעבדו, בכל לבבכם, ובכל נפשכם. יד ונתתי מטר ארצכם בעתו, יורה ומלקוש; ואספת דגנך, ותירשך ויצהרך. טו ונתתי עשב בשדה, לבהמתך; ואכלת, ושבעת. טז השמרו לכם, פן יפתה לבבכם; וסרתם, ועבדתם א א-לוקים אחרים, והשתחוויתם להם. יז וסרה אף ה' בכם, ועצר את השמים ולא יהיה מטר, והאדמה, לא תתן את יבולה; ואבדתם מהרה, מעל הארץ הטבה, אשר ה', נתן לכם.

מקור 5: הרב עדין אבן-ישראל שטינדלץ, מתוך ההקדמה למסכת תענית

הפורענות המצויה ביותר, הצריכה להביא להתעוררות של התשובה, היא עצירת הגשמים, ועל כן קשורים בה רוב עיני מסכת תענית. עצירת הגשם היא, כאמור בתורה, אות לחרון אף ה' (דברים י"א, י"ז) הן כהתראה והן כעונש. בשעת עצירת גשמים, עוד פי כמה מאשר בשעות צרה ואסון אחרים, אין לו לאדם דרך לשנות את הדברים אלא על ידי תפילה ותחינה לקב"ה שיביא את הגשמים. יתירה מזו, עצירת גשמים איננה רק פורענות מקומית שמצוקתה היא זמנית בלבד, אלא היא עלולה להביא אסון על הארץ כולה.

חלק 4: ברכת הגשם

מקור 6: תלמוד בבלי, מסכת תענית יט, א, עם תרגום ופירוש של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

על כל צרה שלא תבוא (לשון נקיה, כלומר: צרה שתבוא) על הצבור- מתריעין עליהן, חוץ מרוב גשמים, שאף שצרה היא, כיון שהמים בכלל לברכה הם אין מתריעין עליה. ומספרים, מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים. אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים אותם תנורי חרס שבהם היו צולים קרבן הפסח בשביל שלא ימוקו (ימסו במים) שמובטח היה שירדו גשמים מרובים. התפלל ולא ירדו גשמים כלל. מה עשה? עג עוגה (מעגל) באדמה, ועמד בתוכה, ואמר לפניו: ריבנו של עולם! בניך שמו פניהם עלי, שאני כבן בית לפניך, על כן נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. בטיפות קטנות בלבד. אמר לו: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות כלומר גשמים מרובים עד שיתמלאו אף בורות המים, ויספיקו לכל השנה. התחילו גשמים לירד בזעף. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רמון ברכה ונדבה. ולא גשמים מזיקים. ירדו גשמים כתקן אבל המשיכו וירדו כה הרבה עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים שרבו כל כך בעיר ונמלטו למקום גבוה יותר. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו - כך התפלל שילכו להן. אמר להם: צאו וראו אם נמחית אבן הטועין (אבן גדולה שהיתה בעיר שעליה הכריזו על האבידות ועל המציאות) כלומר, בלשון גוזמה אמר: אם לא הגיעו הגשמים עד כדי כך - אין מן הראוי לבקש שיפסקו שלח לו נשיא הסנהדרין באותו הדור שמעון בן שטח: אלמלא (אם לא) חוני אתה - גוזרני עליך נידוי על שאתה מדבר בלשון זו כלפי מעלה. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא (מתפנק) לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר "גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו ישמח אביו ואמך ותגל יולדתך" (משלי כ"ג, כ"ד- כ"ה)

מקור 7: מתוך תפילת גשם הנאמרת בשמיני עצרת

שְׁאֵתָה הוּא ה' אֱ-לֹהֵינוּ

מְשִׁיב רָחוּם וּמוֹרִיד גֶּשֶׁם

לְבָרְכָהּ וְלֹא לְקַלְלָהּ. אָמֵן

לְחַיִּים וְלֹא לְמוֹת. אָמֵן

לְשִׁבְעַת וְלֹא לְרִזּוֹן. אָמֵן

כוחה של נטיעה: הערכת הזרע והשתיל

(חטיבת ביניים)

כתבה: דבורה כץ

הקדמה (5 דקות)

רוברט לואיס סטבנסון, סופר סקוטי מן המאה ה-19, כתב במחזה "אדמירל גינואה" (1892):

"אל תדונו את יומכם על בסיס התבואה שאתם קוצרים, אלא על בסיס הזרעים שאתם זורעים."

רלף וולדו אמרסון, משורר וסופר אמריקני מן המאה ה-19, כתב בספרו *Essays: First Series* (1941)

"יצירה של אלף יערות היא בבלוט אחד."

➤ שאלות מנחות:

1. מה לדעתכם מנסים סופרים אלה לומר לנו?

2. האם תוכלו לחשוב על דוגמאות נוספות של דברים קטנים שהם מאוד משמעותיים?

סטבנסון ואמרסון רומזים שקציר יערות מתחילים בצורה צנועה. על מנת ליצור כמויות של תבואה או יערות מרשימים, מישהו צריך לזרוע זרעים ובלוטים.

➤ שאלות מנחות:

1. האם תוכלו לחשוב על צעד קטן שלכם שהוביל לתוצאות משמעותיות?

חלק א: הגינה הראשונה (15 דקות)

אחרי שהקב"ה יצר את המרכיבים הבסיסיים של העולם – אור וחושך, שמים וארץ – הוא זרע גינה.

< קראו בקול את מקור 1.

מקור 1: בראשית א', י"א-י"ב

יָא וַיֹּאמֶר אֱ-לֹקִים, תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זָרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ, אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ;
וַיְהִי כֵן.

יב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע, למינהו, ועץ עשה פרי אשר זרעו בו, למינהו; וירא א-לקים, פי טוב.

➤ **שאלות מנחות:**

1. הפסוקים מבטאים את ההערכה של הקב"ה לצמחיה – צמחים הם היצורים החיים הראשונים שנבראים על ידו. מה הערך הגדול של הצמחים?
2. האם יש לכם גינה? אם כן, תארו אותה.

חישובו על האופן שבו אנחנו מציירים. מתחילים עם דף ריק, מתחילים לעבוד ולמלא את החלל, ולבסוף מתקבל ציור שלם. עבודתם קשה ויצרתם משהו יפה ומשמעותי.

➤ **שאלות מנחות:**

1. כיצד אתם חשים כאשר אתם מסיימים פרויקט שעבדתם עליו, או משלימים משימה?
- גם אם הקב"ה היה הגן הראשון, הוא וודאי לא היה הגן האחרון! הוא מצווה את בני ישראל לטעת עצים מיד עם כניסתם לארץ.
- מקור 2 לקוח מתוך ויקרא רבה, אוסף מדרשים על ספר ויקרא.

< **קראו בקול את מקור 2**

מקור 2: ויקרא רבה כה, ג

אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל."

➤ **שאלות מנחות:**

1. האם צפוי שזו תהיה המצווה הראשונה שתידרש מבני ישראל אחרי הכניסה לארץ?
2. מדוע לדעתכם הצטוו בני ישראל לטעת מיד עם הכניסה לארץ?

בבריאת העולם, נטע הקב"ה גינות ופרדסים עוד לפני שבני האדם בכלל היו קיימים. הדבר הראשון שעשו בני ישראל לאחר שנכנסו לארץ היה לטעת עצים. נראה שהנטיעה היא ערך חשוב ומרכזי.

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת גיטין נז, א

הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא, ינוקתא - שתלי תורניתא, וכי הוו מינסבי, קייצי להו ועבדו גננא.

(תרגום: היה נהוג בביתר, שכאשר נולד בן היו שותלים עץ ארז, וכאשר נולדה בת היו שותלים ברוש. וכאשר הם היו מתחתנים זה עם זה, היו גודעים את העצים, ועושים חופה)

➤ שאלות מנחות:

1. מדוע לדעתכם נטיעה משחקת תפקיד כל כך חשוב ביהדות?

הנטיעה היא חשובה ומשמעותית ביהדות משום שהיא מסמלת התחלות חדשות – בדומה לבריאת העולם, לכניסת העם לארצו, וללידה.

חלק ב: נטיעה למען העתיד (15 דקות)

נעיין מקרוב באופן שבו הנטיעה מסייעת לנו להתמקד בטווח הרחוק.

➤ קראו את מקורות 4-5 בקול.

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב, עם פירושו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יומא חד הוה אזל באורחא, חזייה ליהווא
גברא דהוה נטע חרובא. אמר ליה: האי
עד כמה שנין טעין? אמר ליה: עד שבעין
שנין. אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין
שנין? אמר ליה: האי גברא עלמא בחרובא
אשכחתייה. כי היכי דשתלי לי אבהתי,
שתלי נמי לבראי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה ליהווא גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

מקור 5 לקוח ממדרש תנחומא, אוסף של מדרשים הלכתיים וסיפוריים על התורה. האוסף נקרא על שם רבי תנחומא, השם הראשון שמוזכר בקובץ.

מקור 5: מדרש תנחומא, פרשת קדושים, פרק ח

אע"פ שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע אלא הוּו זהירין בנטיעות, שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל", כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם היו נוטעים לבניכם שלא יאמר אדם אני זקן כמה שנים אני חי מה אני עומד מתיגע לאחרים למחר אני מת.

➤ שאלות מנחות:

1. איזה מסר לחיים אפשר לדלות מתוך מקורות אלה?
2. מה בחייכם עבר אליכם מן הדורות הקודמים?
3. מה אתם יכולים לעשות היום שיועיל לדורות הבאים?

אנחנו עשויים לחשוב שהנטיעה תורמת לנו בלבד; אחרי הכל, אם נטענו או זרענו, אנחנו עתידים ליהנות מן הפירות. ולמרות זאת המקורות מראים שיש ערך גדול לנטיעה, גם אם אין סיפוק מיידי ממעשה ידינו.

סיכום (10 דקות)

המקור האחרון מעט מפתיע. הוא מוכיח עד כמה הנטיעה היא ערך מרכזי ומשמעותי!

מקור 6 לקוח ממדרש אבות דרבי נתן, שהוא אוסף פירושים לפרקי אבות מן המאות 700-900.

מקור 6: מדרש אבות דרבי נתן, גרסה ב, פרק לא

אם היתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה [ואח"כ צא והקבילו].

➤ שאלות מנחות:

1. מה המדרש מנסה ללמד אותנו?
2. יהודים מתפללים לביאת המשיח כבר אלפי שנים. כיצד יכול להיות שנטיעה חשוב יותר מקבלת פני המשיח?

היה אפשר לחשוב שאירוע חשוב כמו ביאת המשיח דורש שנניח לשתיל או לזרע. תארו לעצמכם שאתם רואים פתאום אדם מפורסם או סבא אהוב. מה הייתם עושים? המדרש ממחיש שהנטיעה חשובה כל כך, עד שהיא קודמת לכל דבר אחר. קודם כל צריך לסיים את הנטיעה, ורק אחר כך הולכים לקבל את פני המשיח.

גישה זו היא אולי בלתי צפויה, אך לעשיית מעשה קטן ופשוט יש הערכה גדולה ביהדות. מה יכול להיות חשוב ומיוחד יותר מסיוע לדורות הבאים? נטיעת גינה מאפשרת לנו לסייע בשימור וקיום הארץ. היהדות מעריכה את החשיבה על הדורות הבאים, ומצפה שנספק עבורם עולם יפה ומטופח.

הצעות לפעילות מסכמת (15 דקות +)

1. כל אחד מן המקורות שהובאו ביחידה זו ניתנים להמחשה. אם הכיתה יצירתית, הנחו את התלמידים ליצור פוסטרים שמשקפים את המסרים לתלייה בכיתה.
2. ביקור בגינה ציבורית, ואם יש לכך מקום בשטח בית הספר, שתילת גינה כיתתית.
3. בעזרת אטבים וקופסאות שימורים, כל תלמיד יכול להכין עציץ קטן וחמוד.

חומרים:

- קופסאות שימורים
- אטבים צבעוניים
- צבע, אם רוצים
- שתילי תבלינים
- אדמה

הוראות:

- נקו את קופסאות השימורים היטב.
- חברו את האטבים לראש הקופסא, וצבעו את הקופסא אם תרצו.

שתלו את העציצים בתוך הקופסא.

כוחה של נטיעה: הערכת הזרע והשתיל

דף מקורות

רוברט לואיס סטבנסון:

"אל תדונו את יומכם על בסיס התבואה שאתם קוצרים, אלא על בסיס הזרעים שאתם זורעים."

רלף וולדו אמרסון:

"יצירה של אלף יערות היא בבלוט אחד."

חלק א: הגינה הראשונה

מקור 1: בראשית א', י"א-י"ב

יא וַיֹּאמֶר אֱ-לֹקִים, תִּדְשָׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו, אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ; וַיְהִי כֵן.

יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע, וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ, לְמִינֵהוּ; וַיֵּרָא אֱ-לֹקִים, כִּי טוֹב.

מקור 2: ויקרא רבה כה, ג

אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה, "כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל."

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת גיטין נז, א

הנה מתיליד: נוקא שתלי ארזא, ונוקתא - שתלי תורניתא, וכי הוו מינסבבי, קייצי להו ועבדו גננא.

(תרגום: היה נהוג בביתר, שכאשר נולד בן היו שותלים עץ ארז, וכאשר נולדה בת היו שותלים ברוש. וכאשר הם היו מתחתנים זה עם זה, היו גודעים את העצים, ועושים חופה)

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית כג, ב, עם פירושו של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יוֹמָא חַד הוּוּ אֶזְל בְּאוֹרְחָא, חֲזַיִיה לְהַוּוּא
גְּבֵרָא דְהוּוּ נָטַע חֲרוּבָא. אָמַר לֵיהּ: הָאִי
עַד כְּמָה שְׁנִין טַעִין? אָמַר לֵיהּ: עַד שְׁבַעִין
שְׁנִין. אָמַר לֵיהּ: פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחֵיִית שְׁבַעִין
שְׁנִין? אָמַר לֵיהּ: הָאִי גְּבֵרָא עֲלָמָא בְּחֲרוּבָא
אֲשֶׁכְחֵתִיה. כִּי הֵיכִי דְשִׁתְּלִי לִי אֲבָהָתִי,
שְׁתְּלִי נְמִי לְבְרָאִי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להווא גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחיית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

מקור 5 לקוח ממדרש תנחומא, אוסף של מדרשים הלכתיים וסיפוריים על התורה. האוסף נקרא על שם רבי תנחומא, השם הראשון שמוזכר בקובץ.

מקור 5: מדרש תנחומא, פרשת קדושים, פרק ח

אע"פ שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע אלא הוּוּ זְהִירִין בְּנִטְעוֹת, שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל", כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים אף אתם היו נוטעים לבניכם שלא יאמר אדם אני זקן כמה שנים אני חי מה אני עומד מתיגע לאחרים למחר אני מת.

סיכום

מקור 6: מדרש אבות דרבי נתן, גרסה ב, פרק לא

אם היתה נטיעה בתוך ירך ויאמרו לך הרי לך המשיח, בוא ונטע את הנטיעה [ואח"כ צא והקבילו].

ואהבת את העץ

כתבה: דבורה כץ

הקדמה (10 דקות)

- < יחידה זו תיפתח בהקראת סיפור. הנחו את התלמידים להתרווח ולהקשיב לסיפור.
- < קראו לתלמידים את הסיפור "העץ הנדיב" מאת של סילברסטין. הסיפור מספר על עץ שאהב ילד קטן, והמשיך להעניק לו מעצמו כל עוד הוא יכול.
- < עם סיום קריאת הסיפור, הנחו דיון אודותיו.

➤ שאלות מנחות:

3. אילו דברים נותן העץ לילד לכל אורך חייו?
4. מהי מערכת היחסים בין העץ לילד?
5. האם הילד אנוכי בכך שהוא לוקח כל כך הרבה מהעץ?
6. מדוע העץ ממשיך לתת ולתת? האם יש כזה דבר, לתת יותר מדי?
7. מה המסר של הסיפור?

"העץ הנדיב" הוא סיפור על מערכות יחסים שיש לאנשים עם הטבע: אנחנו מעריכים את הטבע, ולעיתים מנצלים אותו. יחידה זו מדגימה את הגישה של מספר מקורות יהודיים ליחס האנושי לטבע.

חלק א: בריאת העולם (10 דקות)

מיד לאחר בריאת אדם וחוה, מניח אותם הקב"ה בגן עדן.

➤ קראו בקול את מקורות 1-2:

מקור 1: בראשית ב', ח'-ט'

ח וַיִּטַע ה' אֶל־לְקִים, גֵּן־בְּעֵדֶן מִקְדָּם; וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר.

ט וַיִּצְמַח ה' אֶל־לְקִים, מִן־הָאָדָמָה, כָּל־עֵץ נֹחֵמֵד לְמִרְאָה, וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הַגֵּן, וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע.

➤ שאלות מנחות:

1. מדוע הקב"ה שם את אדם וחוה בגן המוקף בעצים?
2. במה אתם אוהבים להיות מוקפים? משחקים? חברים? אחים? מה עוד?

המקור הבא מתאר כיצד הקב"ה מציג את הגן לאדם. המקור לקוח מקהלת רבה, אוסף מדרשים על קהלת.

מקור 2: קהלת רבה, ז, יג

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי; תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך.

➤ שאלות מנחות:

1. הקב"ה מראה לאדם הראשון את העצים בגן עדן, בגאווה. הוא אפילו קורא להם "נאים ומשובחין". חישבו על דבר שאתם יצרתם שהייתם גאים בו. איזה מסר מנסה הקב"ה להעביר לאנושות?
2. אם נסתכל על העולם כיום, האם לדעתכם הקב"ה היה גאה באופן שבו אנחנו נוהגים בעולם הטבע שברא?
3. האם זוהי אחריותנו לדאוג לסביבה? מה אנחנו יכולים לעשות עבור העולם שלנו?

חלק ב: סיפור (10 דקות)

בתלמוד מסופר על חוני, חכם שחי בארץ ישראל לפני יותר מ-2000 שנה

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת תענית, כג, ב, עם תרגום ופירוש של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יֹמָא חַד הָוָה אֶזְל בְּאוּרְחָא, חֲזִייה לְהַוּא
 גְּבֵרָא דְהָוָה נָטַע חֲרוּבָא. אָמַר לֵיהּ: הָאִי
 עַד כְּמָה שְׁנֵין טַעִין? אָמַר לֵיהּ: עַד שְׁבַעִין
 שְׁנֵין. אָמַר לֵיהּ: פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחֵיית שְׁבַעִין
 שְׁנֵין? אָמַר לֵיהּ: הָאִי גְּבֵרָא עֲלָמָא בְּחֲרוּבָא
 אֲשַׁכְּחֵתִיה. כִּי הֵיכִי דְשַׁתְּלִי לִי אֲבָהֵתִי,
 שְׁתְּלִי נַמִּי לְבְרָאִי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להווא גברא דהוה נטע חרובא יום אחד הלך בדרך, ראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים

שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתיא כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

עולה מן הסיפור שלמרות שהאיש שותל עצי חרובים, הוא לא ייהנה מהעצים אותם שתל.

➤ שאלות מנחות:

1. מה ערכו של מעשה שמי שעושה אותו לא עתיד ליהנות ממנו?
2. האם תוכלו לחשוב על מספר דרכים שבהם תוכלו לעזור כדי להפוך את העולם למקום טוב יותר עבור ילדיך ונכדיך?
3. כיצד מעשינו מעצבים את העולם?
4. האם תוכלו לחשוב על מעשה נוסף שאת תוצאותיו אי אפשר לראות מיד?

חלק ג: ברכת העץ (10 דקות)

במקור הבא נקרא על ברכת האילן.

➤ קראו בקול את מקור 4

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית ה, ב – ו, א

כי הווי מיפטרי מהדדי (כאשר נפרדו זה מזה) אמר ליה (לו) רב נחמן לר' יצחק ליברכן מר! (יברכני אדוני!) אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא, ומצא שם אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת (תעלת) המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו של אותו אילן, ושתה ממימיו של המעין וישב בצילו. וכשביקש לילך אמר: אילן אילן, במה אברכך? אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי כבר פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה- הרי צילך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך- הרי אמת המים כבר עוברת תחתך, אלא ברכה זו אברכך: יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך, אף אתה, במה אברכך? אם בתורה- הרי יש לך תורה, אם בעושר- הרי עושר, אם בבנים הרי יש לך בנים, אלא יהי רצון שיהיו צאצאי מעיך כמוך.

➤ קראו בקול את מקור 5. מקור זה הוא לבחירה: בהתאם למגבלות הזמן ניתן לוותר עליו ולהמשיך עם השאלות שלהלן.

מקור 5: תלמוד בבלי, מסכת ברכות מג, ב

אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי
ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי, אוטר:
ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא
בו בריות טובות ואילנות טובות
להתנאות בהן בני אדם.

תרגום ופירוש: אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (מי שיוצא בתקופת ניסן ורואה אילנות מלבלבים) מברך "ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם"

כיום עדיין מברכים את "ברכת האילנות" כאשר אנחנו רואים ניצנים על עץ פרי. מראה נפוץ ומקסים הוא הורים שמסתובבים עם ילדיהם ומחפשים עץ עם ניצנים לברך עליו.

➤ שאלות מנחות:

1. מתי הפעם האחרונה שבה הייתם מוקפים בטבע? כיצד הרגשתם?
2. מה הערך של הכרה בסביבה שלנו, וברכה על הסביבה?
3. מה לדעתכם המשמעות של ברכה שמודה על העצים, או ברכה על ראיית ניצנים על

האילן?

סיכום (5 דקות)

המקור הבא הוא ציטוט של הרב יצחק אייזיק ספרין, אדמו"ר חסידי מאוקרינה שפעל במאה ה-19.

< בקשו מאחד התלמידים לקרוא בקול את הטקסט.

מקור 6: הרב יצחק אייזיק ספרין, מובא בספרו של מרטין בובר, *Tales of the Hasidim: The Later Masters*

רבי יצחק אייזיק אמר, "המוטו של החיים הוא 'תן וקח'. כל אדם צריך להיות נותן ומקבל. מי שלא עושה כן, דומה לעץ סרק".

עץ סרק הוא עץ שאינו מייצר פירות כלל וכלל. רבי יצחק אייזיק מלמד אותנו מסר לחיים: כפי שהעץ נותן פרות ומקבל הזנה מהאדמה, כך גם בני האדם צריכים לקבל מהעולם מסביבם אך גם להעניק לאותה סביבה שממנה הם מקבלים.

➤ שאלות מנחות:

1. באילו אופנים תוכלו אתם להיות כמו עצים – לקבל מהעולם ולהעניק לו בחזרה?

עצים הם בעלי חשיבות גדולה ביהדות. בט"ו בשבט אנחנו אפילו חוגגים את ראש השנה לאילנות! הקב"ה דאג לשתול עצים בגן עדן, והוא הראה לאדם הראשון את יצירתו בגאווה. גם עלינו מוטל לשמור על העצים, בין אם בשתילת עצים חדשים או בהערכת הקיימים. העולם הוא משאב שעלינו להעריך, לקבל ממנו, וגם להחזיר לו ולשמור עליו.

אפשרויות לפעילות מסכמת (15 דקות +)

עצים מספקים עבורנו המון, כפי שראינו בסיפור "העץ הנדיב".

הנה מספר פעילויות שקשורות לעצים, שאפשר לעשות כקבוצה:

1. שתלו עץ ביחד עם הכיתה שלכם.
2. אם יש לכם עץ או עצים בסמוך אליכם, בקשו מהתלמידים לבלות זמן עם העצים. בקשו מהם לכתוב סיפור על עצמם שקשור לעץ.
3. חיטבו על פעילות יצירה שמנצלת חומרים ממוחזרים: לדוגמא, הכינו עצים מנייר עיסה, גלילי נייר טואלט, וגלילי נייר סופג.

ואהבת את העץ

דף מקורות

חלק א: בריאת העולם

מקור 1: בראשית ב', ח'-ט'

ח וַיִּטַע ה' אֶל־לְקִים, גֵּן־בְּעֵדֵן מִקֶּדֶם; וַיִּשֶׂם שֵׁם, אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.

ט וַיִּצְמַח ה' אֶל־לְקִים, מִן־הָאֲדָמָה, כָּל־עֵץ נֹחֵמֵד לְמִרְאָה, וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הַגֵּן, וְעֵץ, הַדַּעַת טוֹב וְרָע.

מקור 2: קהלת רבה, ז, יג

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי; תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך.

חלק ב: סיפור

מקור 3: תלמוד בבלי, מסכת תענית, כג, ב, עם תרגום ופירוש של הרב עדין אבן-ישראל שטינזלץ

יוֹמָא חַד הוּוּ אֶזְל בְּאוֹרְחָא, חַזִּייה לְהוּוּא
גְּבֵרָא דְהוּוּ נָטַע חֲרוּבָא. אָמַר לִיה: הָאִי
עַד כְּמָה שְׁנִין טַעִין? אָמַר לִיה: עַד שְׁבַעִין
שְׁנִין. אָמַר לִיה: פְּשִׁיטָא לָךְ דְּחִיית שְׁבַעִין
שְׁנִין? אָמַר לִיה: הָאִי גְּבֵרָא עֲלִמָא בְּחֲרוּבָא
אֲשַׁכְחִיתִיה. כִּי הִיכִי דְשַׁתְּלִי לִי אַבְהָתִי,
שַׁתְּלִי נָמִי לְבְרָאִי.

תרגום ופירוש: יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להווא אדם אחד שנוטע חרוב. אמר ליה: האי עד כמה שנין טעין אמר לו: זה עד כמה שנים טוען פירות? אמר ליה עד שבעין שנין טעין עד שבעים שנה אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה שאתה נוטע את העץ ליהנות ממנו? אמר ליה האי גברא: עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי- שתלי נמי לבראי אמר לו: אדם זה כלומר אני, עולם מלא חרובים מצאתי, כפי ששתלו לי אבותי כך שותל אני גם כן לבני.

חלק ג: ברכת העץ

מקור 4: תלמוד בבלי, מסכת תענית ה, ב – ו, א

כי הווי מיפטרי מהדדי (כאשר נפרדו זה מזה) אמר ליה (לו) רב נחמן לר' יצחק ליברכן מר! (יברכני אדוני!) אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא, ומצא שם אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת (תעלת) המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו של אותו אילן, ושתה ממימיו של המעיין וישב בצילו. וכשביקש לילך אמר: אילן אילן, במה אברכך? אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי כבר פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה- הרי צילך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך- הרי אמת המים כבר עוברת תחתך, אלא ברכה זו אברכך: יהי רצון שכל נטיעות שנטועין ממך יהיו כמותך, אף אתה, במה אברכך? אם בתורה- הרי יש לך תורה, אם בעושר- הרי עושר, אם בבנים הרי יש לך בנים, אלא יהי רצון שיהיו צאצאי מעיך כמוך.

מקור 5: תלמוד בבלי, מסכת ברכות מג, ב

אָטַר רַב יְהוּדָה: הָאֵי מַאן דְּנִפְיָא בְיוֹמֵי
נִיסָן וְחַזֵּי אֵילְנֵי דְקָא טַלְבַּלְבֵּי, אוֹטַר:
בְּרוּךְ שְׁלֹא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ כְּלוּם וּבְרָא
בּוּ בְרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת
לְהִתְנַאֲוֹת בְּהֵן בְּנֵי אָדָם.

תרגום ופירוש: אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי (מי שיוצא בתקופת ניסן ורואה אילנות מלבלבים) מברך "ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם"

סיכום

מקור 6: הרב יצחק אייזיק ספרין, מובא בספרו של מרטין בובר, *Tales of the Hasidim: The Later Masters*

רבי יצחק אייזיק אמר, "המוטו של החיים הוא 'תן וקח'. כל אדם צריך להיות נותן ומקבל. מי שלא עושה כן, דומה לעץ סרק".

עץ סרק הוא עץ שאינו מייצר פירות כלל וכלל. רבי יצחק אייזיק מלמד אותנו מסר לחיים: כפי שהעץ נותן פרות ומקבל הזנה מהאדמה, כך גם בני האדם צריכים לקבל מהעולם מסביבם אך גם להעניק לאותה סביבה שממנה הם מקבלים.